marife
dini araştırmalar dergisi
Turkish Journal of Religious Studies
cilt / volume: 26 • sayı / issue: 1 • yaz / summer 2026

Çocuğa Yönelik Dinî Bilginin Üretilmesi: Diyanet Çocuk Dergisi'nin Ramazan ve Bayram Sayıları Üzerine Nitel Bir İçerik Analizi (1981-2020)*

*The Construction of Religious Knowledge for Children: A Qualitative Content Analysis of Ramadan and Eid Issues of Diyanet Children's Magazine (1981–2020)**

Mehmet Enis Serinsu*

Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı
Assist. Prof., Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Divinity, Department of Religious Education
Ankara / Türkiye
meserinsu@aybu.edu.tr | https://orcid.org/0000-0003-2510-7886

Zeki Salih Zengin

Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı
Professor, Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Divinity, Department of Religious Education
Ankara / Türkiye
zszengin@aybu.edu.tr | https://orcid.org/0000-0003-2354-8899

* Corresponding Author / Sorumlu Yazar

Article Type / Makale Tipi
Research Article / Araştırma Makalesi

DOI: 10.33420/marife.1867124

Article Information / Makale Bilgisi
Received / Geliş Tarihi: 19.01.2026
Accepted / Kabul Tarihi: 08.05.2026
Published / Yayın Tarihi: 30.06.2026

Cite as / Atıf: Serinsu, Mehmet Enis – Zengin, Zeki Salih. "Çocuğa Yönelik Dinî Bilginin Üretilmesi: Diyanet Çocuk Dergisi'nin Ramazan ve Bayram Sayıları Üzerine Nitel Bir İçerik Analizi (1981-2020)". *Marife* 26/1 (2026) 400-428. https://doi.org/10.33420/marife.1867124

Plagiarism / İntihal: *This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.*

Copyright / Telif Hakkı: *"This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) International License." / "Bu makale Creative Commons Alıntı-GayriTicari-Türetilemez 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır."*

Ethical Statement / Etik Beyan: ** This study is based on the doctoral dissertation titled "Analysing the Religious Content Produced for Children: The Case of Diyanet Children's Magazine" completed in 2024. / Bu çalışma 2024 tarihinde tamamlanan "Çocuğa Yönelik Üretilen Dini İçeriğin İncelenmesi: Diyanet Çocuk Dergisi Örneği" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.*

Çocuğa Yönelik Dinî Bilginin Üretilmesi: Diyanet Çocuk Dergisi'nin Ramazan ve Bayram Sayıları Üzerine Nitel Bir İçerik Analizi (1981-2020)

Özet

Bireyin davranışlarını bilinçli ve doğru bir biçimde oluşturabilmesi doğru ve güvenilir bilgiye ulaştığında mümkün olmaktadır. Çocuk, yaşamının ilk yıllarında büyük ölçüde gözlem ve taklit yoluyla öğrenmektedir. Yaşının ilerlemesiyle birlikte davranışlarının bilinçli bir nitelik kazanabilmesi için bu dönemde sistematik ve kapsamlı bir bilgilendirilme sürecine ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle bilgi, çocuğun gelişim sürecinde temel bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, çocukluk döneminde sunulan bilginin niteliği ve nasıl yapılandırıldığı, bireyin dinî bilgisinin oluşumu ve gelişimi üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Özellikle dinî bilginin çocuğun bilişsel, duyuşsal ve ahlaki gelişim özelliklerine uygun biçimde sunulması, dinî bilginin anlamlandırılması ve içselleştirilmesi açısından önem taşımaktadır. Edebiyat ürünü olan metinler, belirli bir konu çerçevesinde yapılandırılmakta ve bu yapılandırma süreci, sunulan bilginin içeriğini ve aktarım biçimini doğrudan etkilemektedir. Bu çerçevede yaygın din eğitiminin önemli araçlarından biri olan çocuk dergileri aracılığıyla çocuğa yönelik dinî bilginin nasıl yapılandırıldığı din eğitimi açısından üzerinde durulması gereken temel bir problem alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle dinî içerikli süreli yayınlarda sunulan bilgilerin çocuğun gelişim özelliklerine uygunluğu din eğitiminin etkililiği açısından kritik bir önem taşımaktadır. Diyanet Çocuk Dergisi hakkında yapılan lisansüstü çalışmalar incelendiğinde çocuğa yönelik dinî bilginin niteliği ve yapılandırılma biçimi bilimsel incelemeye konu edilmemiştir. Bu durum alanda önemli bir bilimsel boşluğun bulunduğunu göstermekte olup söz konusu eksikliğin giderilmesi açısından bu çalışmayı değerli kılmaktadır. Bu çerçevede çalışmanın temel problemini, "Diyanet Çocuk Dergisi'nin 1981-2020 yılları arasında yayımlanan Ramazan Ayı, Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı sayılarında, Ramazan, Kurban ve Bayram temalarına ilişkin dinî bilgiyi nasıl yapılandırmıştır?" sorusu oluşturmaktadır. Bu bağlamda araştırmada, Diyanet Çocuk Dergisi'nin 1981-2020 yılları arasında yayımlanan Ramazan Ayı, Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı sayılarında yer alan dinî bilgi incelenmiştir. Çalışmanın önemi, Diyanet Çocuk Dergisi gibi yaygın ve kurumsal bir yayın organında üretilen dinî bilginin; iman, ibadet ve ahlak boyutları çerçevesinde ele alınarak uzun bir zaman dilimini kapsayan bütüncül bir analizinin yapılmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yönüyle araştırma hem Din Eğitimi Bilimi literatüründeki bir boşluğu doldurmayı hem de çocuğa yönelik dinî bilgi üretiminde dikkate alınması gereken ilkeler konusunda yol gösterici olmayı amaçlamaktadır. Araştırmanın kapsamını, Diyanet Çocuk Dergisi'nin 1981-2020 yılları arasında yayımlanan ve Ramazan Ayı, Ramazan Bayramı ile Kurban Bayramı sayıları oluşturmaktadır. Araştırmada Diyanet Çocuk Dergisi'nin 1981-2020 yılları arasındaki Ramazan ayı, Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı sayıları incelenmiştir. Kırk yıllık döneme ait toplam 118 sayı analiz edilmiş olup 118 sayı içerisinden toplam 334 içerik değerlendirmeye alınmıştır. Çalışmada nitel araştırma yaklaşımı doğrultusunda yapılandırılmıştır. Veriler doküman incelemesi yoluyla toplanmış ve nitel içerik analizi tekniği kullanılarak çözümlenmiştir. Analiz sürecinde içerikler, Dini Bilgi/İman, Dini Bilgi/İbadet ve Dini Bilgi/Ahlak olmak üzere üç ana kategori altında sınıflandırılmıştır. Çocukluk döneminde kutsal zaman ve mekânların eğitim sürecine dâhil edilmesi; Ramazan ve bayramlarda ibadetleri gözlemleme ve dinî törenlere katılım yoluyla dinî bilginin içselleştirilmesini, sosyo-kültürel ve dinî sosyalleşmeyi destekleyerek çocuğun iman, ibadet ve ahlak temelli dinî kimlik gelişimine katkı sağlamaktadır. Bu açıdan Dergide konuların ele alınış biçimi kısmen özgün olmakla birlikte, üretilen ve sunulan bilgilerin çocuğun gelişimsel özellikleri açısından yeniden değerlendirilmesinde yarar bulunmaktadır. İncelenen sayılarda yer alan içerikler değerlendirildiğinde, Dini Bilgi/İman kategorisine ilişkin bazı kavram ve ifadelerin çocukların bilişsel gelişim düzeyinin üzerinde soyut anlamlar taşıdığı; buna karşılık Dini Bilgi/İbadet ve Dini Bilgi/Ahlak kategorisine yönelik kavramların çocukların gelişim düzeyine daha uygun nitelikte olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Din Eğitimi, Dinî Bilgi, Çocuk, Dinî Yayıncılık, Diyanet Çocuk Dergisi*

The Construction of Religious Knowledge for Children: A Qualitative Content Analysis of Ramadan and Eid Issues of Diyanet Children's Magazine (1981–2020)

Summary

For individuals to form their behaviors consciously and appropriately, access to accurate and reliable knowledge is essential. In the early years of life, children learn largely through observation and imitation. As they grow older, they require information for their behaviors to acquire a conscious character. Knowledge thus emerges as a fundamental necessity in the child's developmental process. In this context, both the quality of the knowledge presented during childhood and the way it is structured play a decisive role in the formation and development of an individual's religious knowledge. In particular, presenting religious knowledge in a manner appropriate to children's cognitive, affective, and moral developmental characteristics is crucial for enabling meaningful understanding and internalization. Literary texts are constructed around specific themes, and this structural process directly shapes both the content of knowledge and the manner in which it is conveyed. From this perspective, the way in which religious knowledge addressed to children is structured through children's magazines constitutes a fundamental problem area within religious education. Especially in religious periodicals, the developmental appropriateness of the information presented is of critical importance for the effectiveness of religious education. A review of postgraduate studies on Diyanet Children's Magazine reveals that the nature and structure of religious knowledge directed at children have not been subjected to systematic scholarly examination. This indicates a significant gap in the literature and underscores the value of the present study in addressing this deficiency. Accordingly, the main research problem of this study is formulated as follows: "How is religious knowledge related to the themes of Ramadan, Ramadan Feast, and Eid al-Adha structured in the issues of Diyanet Children's Magazine published between 1981 and 2020?" Within this framework, the study examines religious knowledge presented in the Ramadan, Ramadan Feast, and Eid al-Adha issues of Diyanet Children's Magazine published during this period. The significance of the study lies in the absence of a comprehensive, long-term analysis of religious knowledge produced in a widespread and institutional publication such as Diyanet Children's Magazine, examined within the dimensions of faith, worship, and morality. In this respect, the research aims both to fill an important gap in the literature of Religious Education Studies and to provide guidance regarding the principles that should be considered in the production of religious knowledge for children. The scope of the research consists of issues of Diyanet Children's Magazine published between 1981 and 2020 that correspond to Ramadan, Ramadan Feast, and Feast of Sacrifice. A total of 118 issues from this forty-year period were analyzed, and 334 individual content units were included in the evaluation. The study was designed within the framework of a qualitative research approach. Data were collected through document analysis and analyzed using the qualitative content analysis technique. During the analysis process, the contents were classified under three main categories: Religious Knowledge/Faith, Religious Knowledge/Worship, and Religious Knowledge/Morality. Incorporating sacred times and places into the educational process during childhood—through observing acts of worship and participating in religious ceremonies during Ramadan and religious feasts—supports the internalization of religious knowledge and promotes socio-cultural and religious socialization, thereby contributing to the development of a religious identity grounded in faith, worship, and morality. For this reason, although the presentation of topics in the magazine exhibits partial originality, it is necessary to reassess the produced and presented knowledge in terms of children's developmental characteristics. An evaluation of the examined issues indicates that certain concepts and expressions within the Religious Knowledge/Faith category involve abstract meanings that exceed children's cognitive developmental levels, whereas concepts related to the Religious Knowledge/Worship and Religious Knowledge/Morality categories are more compatible with children's developmental capacities.

Keywords: *Religious Education, Religious Knowledge, Child, Religious Publishing, Diyanet Children's Magazine*

Giriş

İnsan, eylemlerini çoğu zaman sahip olduğu bilgi doğrultusunda şekillendirse de bazı durumlarda duygularının ya da farklı etkenlerin yönlendirmesiyle hareket edebilmektedir. Ancak birey davranışlarını bilinçli ve doğru bir biçimde oluşturabilmesi için bilgiye ulaşmalı ve bilinmeyeni bilinir hâle getirmelidir. Günümüzde dinin inanç, ibadet ve ahlak boyutlarıyla insan hayatını kuşatması, bireyin değer dünyasının yeniden şekillenmesine katkı sağlamakta ve yaşamı anlamlandırma sürecinde önemli bir rehberlik işlevi üstlenmektedir. Bu bağlamda dinin bireyin yaşamında bütüncül bir etki oluşturabilmesi iman, ibadet ve ahlak alanlarına ilişkin doğru ve güvenilir dinî bilginin üretilmesine bağlıdır.

Dinî bilgi üretimi, birey açısından yalnızca inanç temelli bir gereklilik değildir. Aynı zamanda problem çözme, bilgiyi eyleme dönüştürme ve yaşamı yönlendirme süreçlerinde belirleyici bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bireyin doğru bilgiye -özellikle sahih dinî bilgiye- ulaşabilmesi için bilimsel yöntemlere dayalı bir arayış içinde olması önem taşımaktadır. Bununla birlikte söz konusu alanlarda üretilen bilginin bireyin gelişim özelliklerine uygun, anlamlı, işlevsel olması ve bilgi-eylem bütünlüğünü destekleyici bir nitelik taşıması gerekmektedir.

Çocuk, toplumun çekirdeğini oluşturan ve geleceğin yetişkin bireyi olarak toplumsal sürekliliğin temel unsurudur. Bireyin ileriki yaşamına ilişkin değerler, tutumlar ve davranış kalıpları büyük ölçüde çocukluk döneminde şekillenmektedir. Bu nedenle bir toplumda erdemli bireylerin yetiştirilmesi hedefleniyorsa çocukların eğitimi kaçınılmaz bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim çocukluk döneminde dinî bilgi, değer ve davranışların temeli atılmakta, bireyin dinî ve ahlaki gelişiminin yönü bu dönemde belirlenmektedir.

Çocuğun yaşamı anlamlandırabilmesi, dinî-ahlaki gelişimini sağlıklı ve tutarlı bir biçimde sürdürebilmesi için doğru ve güvenilir dinî bilgiye ihtiyaç duyduğu açıktır. Sağlıklı dinî gelişimin gerçekleşebilmesi büyük ölçüde dinî bilginin niteliğine ve doğruluğuna bağlıdır. Bu bağlamda çocuğun ilgi ve ihtiyaçlarına uygun doğru dinî bilginin üretilmesi ve bu bilginin olumlu davranışlara dönüşmesini destekleyecek bir içerik sunulması gerekmektedir. Bu noktada Din Eğitimi Bilimi açısından ele alınması gereken temel bir problem alanı ortaya çıkmaktadır: çocuğa yönelik dinî bilginin üretilmesi. Din Eğitimi Bilimi perspektifinden bakıldığında, çocuğa sunulacak dinî bilginin tüm yönleriyle ele alınması; pedagojik ve psikolojik boyutları dikkate alınarak bilimsel bir zeminde üretilmesi büyük önem taşımaktadır.

Günümüzde bilgiye ulaşma ve bilgiyi aktarma süreçleri farklı yollar ve mecralar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu mecralar arasında süreli yayıncılık -özellikle dergiler- bilgi aktarımında önemli bir rol üstlenmektedir. Dergiler yalnızca dinî bilginin aktarımını sağlayan araçlar olmakla kalmamaktadır. Aynı zamanda dinî bilginin üretilmesine ve yeniden yapılandırılmasına da katkı sunabilmektedir. Bu bağlamda dinî içerikli çocuk dergilerinin, çocuğun dinî gelişimini destekleyecek biçimde; onun duygu ve düşünce dünyasına hitap eden, gelişimsel özelliklerini gözeten, dinî-ahlakî konularda bilgilendirme sağlayan ve bu alanlara ilişkin düşüncelerini derinleştiren bir içerik sunması beklenmektedir. Bu çerçevede çalışmanın

temel problemini, "Diyanet Çocuk Dergisi'nin 1981-2020 yılları arasında yayımlanan Ramazan Ayı, Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı sayılarında, Ramazan, Kurban ve Bayram temalarına ilişkin dinî bilgiyi nasıl yapılandırmıştır?" sorusu oluşturmaktadır.

Çocuğun din eğitiminde bir materyal olarak dinî dergilerin önemli bir işlev üstlenmesi bu alana yönelik bilimsel çalışmaların yapılmasını gerekli kılmaktadır. Diyanet Çocuk Dergisi, 1979 yılından itibaren yayımlanmasına rağmen, yapılan lisansüstü çalışmalar incelendiğinde, araştırmaların derginin içerik aktarımındaki niteliği, fiziksel ve görsel tasarım standartlarına uygunluğu, tematik içerik dağılımı, edebi tür çeşitliliği, siyer anlatımı ve çocuğun sosyalleşme sürecine etkisi gibi farklı boyutlara odaklandığı görülmektedir.[1] Alana ilişkin mevcut çalışmalar incelendiğinde çocuğa yönelik dinî bilginin niteliği ve yapılandırılma biçimine ilişkin yeterli düzeyde bilimsel incelemeye konu edilmediği görülmektedir. Diyanet Çocuk Dergisi üzerine gerçekleştirilen lisansüstü çalışmalar incelendiğinde derginin dinî bilgi üreten bir kaynak olarak ne durumda olduğunun; Ramazan Ayı, Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı bağlamında başlangıcından 2020 yılına kadar bilgi boyutları açısından bütüncül biçimde ele alınmadığı görülmektedir. Bu durum alanda önemli bir bilimsel boşluğun bulunduğunu göstermekte olup söz konusu eksikliğin giderilmesi açısından bu çalışmayı değerli kılmaktadır. Bununla birlikte çocuğa yönelik olarak gelişim özellikleri doğrultusunda hangi dinî bilgilerin verilmesi gerektiğine ilişkin çalışmaların yapılması; çocuğun din eğitiminin niteliğinin artırılmasına katkı sunmasının yanı sıra Din Eğitimi Bilimi literatürüne, dergi yazarlarına, dinî bilgi üretimi alanında çalışan araştırmacılara ve ailelere rehberlik etmesi bakımından da önem taşımaktadır.

Bu çalışmada çocuğa yönelik dinî bilgi, konu bakımından epistemolojik ya da bilgi felsefesi merkezli bir tartışma çerçevesinde ele alınmamıştır. Bunun yerine, çalışmanın ele aldığı bağlam doğrultusunda bilgi ve dinî bilgiye ilişkin temel tanımlardan hareket edilerek kavram üzerinde durulmuş, söz konusu tanımlar ve

[1] Kaya, Nihat. *Diyanet İşleri Başkanlığı Süreli Yayınlarında Çocuklara Din Öğretimi.* Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995; Yıldız, Zafer. *Diyanet Çocuk Dergisi'nde Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi.* Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004; Demiryürek, Gökçe. *Türkiye Çocuk, Diyanet Çocuk ve Ebe Sobe Çocuk Dergilerinin Yapısal Özellikler Bakımından Değerlendirilmesi.* Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009; Aydın, Kenan. *Türkiye'de Çocuk Dergiciliği: Diyanet Çocuk Dergisinin İçerik Analizi.* Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015; Kıymaz, Mustafa Said. *Süreli Çocuk Yayınlarında Edebî Türler ve Bu Türlerin Türkçe Öğretimine Katkıları (2011-2012).* Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015; Dere, Tuba. *Çocuk Dergilerinde Grafik Tasarım.* İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018; Sarı, Nurgül. *Diyanet Çocuk Dergisi Özelinde Türkiye'de Çocuklar İçin Siyer Çalışmaları (2000-2019).* Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020; Kara, İlyas. *Çocuk Dergilerine Sosyolojik Bir Yaklaşım (Diyanet Çocuk Dergisi Örneği).* Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022; Topcu, Hümeyra. *Diyanet Çocuk Dergisinde Siyer Muhtevası (1979-2000 yılları arası).* Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023; Ünsal, Özlem. *Diyanet Çocuk Dergisindeki Edebi Metinlerin Somut Olmayan Kültürel Miras Ögeleri Açısından İncelenmesi.* Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

boyutlar, verilerin analizinde bir çerçeve olarak kullanılmıştır. Dinî bilgi felsefesi ile çocuğa yönelik dinî bilginin üretim süreçlerinin ayrıntılı ve kapsamlı biçimde incelenmesi, bu çalışmanın sınırları dışında bırakılarak ayrı bir araştırma konusu olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla dinî bilginin üretildiği süreçlerin, bu süreçlere etki eden faktörlerin ve dinî bilginin kuramsal temellerinin ayrıntılı biçimde ele alınması ileride yapılacak müstakil çalışmaların kapsamı içerisinde ele alınmalıdır.

1. Bilgi-Dinî Bilgi ve Çocuğa Yönelik Bilgi-Dinî Bilgi

Bilgi sözlükte, "İnsan aklının kavrayabileceği olgu, gerçek ve ilkelerin tümü."[2], "Herhangi bir konuda bilinen, zihince kavranmış olan şey, malumat."[3], "Doğruluğu kanıtlanmış inanç; sistemin (insanın, toplumun, kültürün) fiziksel ve toplumsal dünyalar hakkında sahip olduğu ve doğruluğu, geçerliliği kabul edilen kurallar, fikirler, ilkeler hiyerarşisi; bilinen şeyler."[4], "İnsan aklının kapsayabileceği olgu, gerçek ve ilkelerin tümü."[5] olarak tanımlanmaktadır. Bilgi kavramı farklı düşünürler tarafından çeşitli yönleriyle tanımlanmıştır. Öner'e göre "var olanın tanınması, bir şey hakkında verilen hükümler"[6], Bilhan ise bilgiyi, "bilginin iki ögesi - bilen insan, özne, bilinen şey ise nesne, özne ve nesne arasında insanın değişik yetileriyle kurmuş olduğu bağlar"[7], Başaran'a göre bilgi, "insanın karşılaştığı durumları anlamak, yorumlamak, anlatmak, durumların gerektirdiği eylemlerde bulunmak için kullandığı temel düşünceler"[8] olarak tanımlamaktadır. Kur'an-ı Kerim'de bilgi (ilim), ilahî vahiyden kaynaklanan, bizzat Allah tarafından verilmiş bilgidir. İslami terminolojide bilgi, el-ilm ve el- maʿrife terimleriyle ifade edilmekte; bilen (özne) ile bilinen (nesne) arasındaki ilişki ya da bilme eyleminin belli bir ifade şekline bürünmüş sonucu olarak tarif edilmektedir.[9]

Bu tanımlardan hareketle, bilginin ortaya çıkabilmesi için bir bilen ile bir bilinenin varlığının gerekli olduğu; bilgi kavramının, bilen ile bilinen arasındaki ilişkinin bir ürünü olarak karşımıza çıktığını ifade etmek mümkündür. İnsan, varoluşu gereği çeşitli bilgilere ihtiyaç duyan ve bu doğrultuda eylemde bulunan bir varlıktır. Eylemin gerçekleşebilmesi için bilgi temel bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda bilgilerin kazanılması kadar kazanılan bilgilerin kullanılması ve uygulanması da önem taşımaktadır. İnsan, var olanı farklı açılardan ele alarak ve çeşitli yöntemler kullanarak bilgi edinmektedir. Bu süreç sonucunda genel bilgi kavramının farklı derece ve türleri ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan din, felsefe, bilim, sanat, gündelik bilgi ve okült bilgi gibi bilgi türleri oluşmaktadır. İnsanın bilinçli eylemleri

[2] Rasim Bakırcıoğlu, *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2016), "Bilgi", 209.
[3] İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2006), 1/367.
[4] Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü* (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2000), "Bilgi", 129.
[5] *Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü*, "Bilgi" (Erişim 28 Ekim 2023).
[6] Necati Öner, *Bilginin Serüveni* (Ankara: Divan Kitap, 2015), 20.
[7] Saffet Bilhan, *Eğitim Felsefesi Kavram Çözümlemesi I* (Ankara: AÜEBF Yay., 1991), 153-154.
[8] İbrahim Ethem Başaran, *Eğitim Psikolojisi* (Ankara, 1974), 327.
[9] Necip Taylan, "Bilgi", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 6.Cilt/157-158.

büyük ölçüde bu bilgi türlerine dayanmaktadır. Söz konusu bilgi türleri birbirlerini ortadan kaldırmaz. Aksine her biri farklı amaçlara ve işlevlere sahiptir. Bu nedenle bilgi edinme sürecinde asıl belirleyici olan elde edilen bilginin eyleme dönüştürülmesidir.[10] İnsan, eylemlerini gerçekleştirirken bu bilgi türlerinden bir ya da birkaçını kullanmaktadır.

İnsanın eylemde bulunacağı alan din olduğunda bu eylemin dayandığı bilgi de dinî bir nitelik taşımaktadır. Dinî bilgi[11], bireyin yaşamında önemli bir yere sahip olup tüm insanlara hitap etmesi bakımından evrensel bir karakter taşımaktadır. Bu yönüyle dinî bilgi diğer bilgi alanları gibi bütün insanlar arasında ortak bir alan oluşturmaktadır. Bununla birlikte dinî bilgi elde ediliş biçimi ve niteliği açısından diğer bilgi türlerinden ayrılmaktadır. Dinî bilginin kaynağı vahiy yoluyla bildirilen ilahî bilgidir. Bu bağlamda din, insan ile doğaüstü bir varlık arasında kurulan bir ilişki biçimi olarak değerlendirilmektedir. Dinî bilginin aşkın bir varlık tarafından insana bildirilmiş olması, bu bilgi türünün değişmez ve mutlak doğru olarak kabul edilmesinin temel gerekçesini oluşturmaktadır.[12] Bununla birlikte dinî bilgi, anlam verme veya değer yükleme özelliğine sahip olup amaçlı bir bilgi türüdür. Bu anlam dinin dünyayı aşkın bir varlık perspektifinden yorumlama niteliğine dayanmaktadır. Bu sayede yaşam, kuru ve anlamsız bir yapı olmaktan çıkarak anlamlı ve yaşanabilir bir hâl almakla birlikte bireyin hayatına umut, sevgi ve heyecan gibi varoluşsal boyutlar kazandırılmaktadır.[13]

İslam dininin sürekliliği büyük ölçüde ilme dayandırıldığından, Müslümanlar erken dönemlerden itibaren bilgi üretimine ve öğretimine özel bir önem atfetmişlerdir.[14] İslam dinî hakkındaki vahye dayalı tek asli kaynak Kur'an-ı Kerim'dir. Bununla birlikte dinî alanda insan ürünü olan bilgi türlerinin de varlığı söz konusudur. Bu bağlamda dinî bilgi, genel olarak vahiy kaynaklı bilgi ve beşerî bilgi olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Vahiy kaynaklı bilgi, özünde mutlak ve değişmez bir nitelik taşımaktadır. Hz. Muhammed (sav.)'in söz, fiil ve davranışlarını içeren hadis ve sünnet ise beşerî bilgi kapsamında değerlendirilmektedir.[15] Bu-

[10] Öner, *Bilginin Serüveni*, 16-18, 74; Mustafa Sinanoğlu, "İbadet", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), 19.Cilt/234; Taylan, "Bilgi", 6.Cilt/158.

[11] Dini bilgi ile dini olmayan bilginin birbirinden ayrı kategoriler olarak ele alınıp alınamayacağı meselesi tartışmalı bir konu olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bz. Fatih İpek, *Yüksek Din Öğretiminde Bilgi Anlayışı ve Bilgi Becerileri* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2021), 41.

[12] Necati Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1999), 210; Takiyettin Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi* (İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2017), 140-142.

[13] Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefi Antropoloji* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1971), 99-102; Mustafa Aydın, *Bilgi Sosyolojisi* (İstanbul: Açılım Kitap, 2010), 79.

[14] Muhammet Şevki Aydın, *Din Eğitimi Bilimi* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019), 140.

[15] Necm Suresi 3. ve 4. ayetleri (Kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır. O (size okuduğu), kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir.) Hz. Muhammed (sav.)'in vahyi tebliğ ederken aktardığı Kur'an'ın bütünüyle ilahî kaynaklı olduğunu vurgulamaktadır. Ayetler Hz. Muhammed (sav.)'in vahiy sürecindeki konumunu açıklamaktadır. İslam düşüncesinde Kur'an, lafzı ve manasıyla vahiy olan "metluv vahiy" olarak tanımlanmaktadır. Hadis ve sünnet, Hz. Peygamber'(sav.)'in vahyin rehberliği altında fakat beşerî idrak, içtihat ve tarihsel bağlam içinde ortaya koyduğu söz, fiil ve takrirler olarak değerlendirilmektedir. Sünnet, Kur'an'ın lafzıyla da vahiy (vahy-i metlüv) olmasına karşılık lafzı değil mânası vahiy (vahy-i gayr-i metlüv) kabul edilerek Kur'an'la aynı konumda tutulmasa bile onu tamamlayan bir konumda görülmüş ve değişik açılardan sınıflamalara tâbi →

nun yanı sıra din alanında çalışan araştırmacıların Kur'an, sünnet ve diğer delillerden hareketle ulaştıkları yorum ve çözümler de beşerî bilgi kapsamında değerlendirilmektedir. Beşerî bilgiler, bilimsel nitelikleri gereği ihtimaliyet taşımakta ve tartışmaya açık olmaktadır. Bu bilgiler, Allah'ın mutlak bilgisinin insan aklı tarafından yapılan yorumlarıdır. Dolayısıyla aynı ilahî bilgiye dayanan farklı uygulama ve anlayışların ortaya çıkması, dinin özünden değil, insana ait yorumlardan kaynaklanmaktadır.[16]

Bu noktada dinî bilginin yalnızca vahiy kaynaklı olmadığı; insanın aklî yetileri, bireysel değerlendirmeleri ve içinde bulunduğu toplumsal çevre aracılığıyla yorumlama süreçleri içinde üretildiği ifade edilebilir. Bu nedenle mutlak olan yalnızca ilahî kelam olmakla birlikte, toplumların karşılaştıkları sorunlara çözüm üretilebilmesi için dinî bilginin insan yorumuna bağlı olarak toplumsal şartlara göre değişebileceği ve değişmesi gerektiği vurgulanmaktadır.[17] Dinî bilginin bu beşerî yönü, onun dinamik bir yapıya sahip olmasını da beraberinde getirmektedir. Nitekim dinî bilgi ya da dinî anlayış, sürekli bir değişim ve dönüşüm süreci içerisinde bulunmaktadır. Bu değişimin temelinde diğer bilgi türleri ve bilim alanlarının da tarihsel süreç içinde dönüşüm geçirmesi yatmaktadır. Dolayısıyla bir alanda meydana gelen değişim diğer alanları da etkileyerek dinî bilginin yeniden yorumlanmasına ve dönüştürülmesine zemin hazırlamaktadır. Bu durum dinî bilginin toplumsal ve tarihsel bağlamlara göre yeniden biçimlenmesini mümkün kılmaktadır.[18]

İslâm eğitim geleneği incelendiğinde, bilginin üretilmesi, paylaşılması ve dolaşımı dogmatik ya da ezberci bir yapıya sahip olmadığı; eleştirel düşünceyi, çok disiplinli uzmanlaşmayı ve akademik özgürlüğü teşvik eden bir anlayışa dayandığı görülmektedir.[19] Günümüzde ise dinî bilginin, yalnızca vahiy temelli bir içerik olarak değil; doğal, tarihsel ve toplumsal anlam katmanlarını da içeren çok boyutlu bir bilgi alanı olarak ele alınması gerektiği ifade edilmektedir. Bu yönüyle dinî bilginin, gündelik bilgiden estetik ve felsefi bilgiye kadar uzanan geniş bir bilgi kuramı içerisinde kendi konumunu bulabileceği vurgulanmaktadır.[20]

Dinî hayat, bireyde ve toplumda, dinî bilginin yaşama geçirilmesiyle somutlaşmaktadır. Dinî hayatın sürdürülebilmesi ve dinî gelişimin ilerleyebilmesi için dinî bilgi temel bir gerekliliktir. Aynı zamanda dinî gelişimin gerçekleşmesi yalnız-

→

tutulmuştur. Murteza Bedir, "Sünnet", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010).

16 Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, 210; Fetki Kerim Kazanç, "İlahiyat Alanında Dinsel Bilgi Düzeyinin Niteliği: Üretme, Denetleme, Karşılaştırma ve Yükseltme Çabası", *Türkiye'de İlahiyat Fakültelerinin Konumu ve Dini Bilginin Niteliği*, ed. Mahmut Ay - Rabiye Çetin (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2016), 144-145; Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi*, 140-142.

17 Fazlı Arabacı, "İslam'da Dini Bilginin Toplumsal Bağlamı", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (2004), 16; İlyas Çelebi, "Dinî Bilginin Oluşmasında Geleneğin Rolü ve İlmî/Konulu Tefsir Yaklaşımının Bazı Sorunları", *Din ve Gelenek: Tartışmalı İlmi Toplantı (22–24 Ekim 2010, Erzurum)* (İstanbul, 2011), 185.

18 Abdulkerim Surûş, *Dini Bilginin Evrimi* (İstanbul: Pendik Belediyesi Kültür Yayınları, 1995), 18.

19 Fatih İpek, "İslâm Eğitim Geleneğinde Bilginin Üretim, Paylaşım ve Dolaşım Kültürü Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 21/2 (2021), 749-775.

20 Temel Yeşilyurt, "İnanç Önermelerinin Bilişselliği", *Dini Bilginin İmkanı*, ed. Temel Yeşilyurt (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 146.

ca bilgiyle sınırlı değildir. Dinî gelişim, bireyin dine ilgi duyması, inançlarını yaşaması ve bu inançları günlük hayata aktarmasıyla mümkün olmaktadır. Bu sürecin dinî gelişime anlamlı bir katkı sunabilmesi için davranışların bilinç düzeyine çıkarılması, şuurlu biçimde gerçekleştirilmesi ve anlamsal bir derinlik kazanması gerekmektedir. Bu bakımdan dinî gelişim ve dinî yaşamda bilgi faktörü merkezi bir öneme sahiptir. Zira bireyin neyi, ne zaman, nasıl, kiminle, nerede ve ne ölçüde yapması gerektiğine ilişkin yönelimleri bilgi aracılığıyla şekillenmektedir.[21] Aynı zamanda dinî bilginin birey açısından yaşamsal bir nitelik kazanabilmesi; doğru, güncel, ihtiyaçlara uygun ve karşılaşılan sorunlara çözüm üretebilecek bir yapıda olmasına ve bu bilginin bireyin yaşamında işlevsel bir karşılık bulmasıyla mümkün olacağı ifade edilmektedir.[22]

İslam dinî, insandan öncelikle Allah'a, ardından diğer iman esaslarına iman etmesini ve O'na ibadet etmesini ister. Bunun devamında ise iyi işler yapmasını, yani ahlaklı bir yaşam sürmesini talep eder. Bu açıdan bakıldığında İslam dinî, temel anlamda üç kategorik alandan oluşmaktadır: İman, İbadet ve Ahlak. Din, Tanrı'ya inanmak ve O'na ibadet etmekle ilgili bir sistemdir. Ancak bunun yanında ahlâkî hükümlerin de dinin ayrılmaz bir parçası olduğu belirtilmelidir. Dinin temeli, Tanrı'ya iman ve bunun etrafında şekillenen inanç sistemi ile oluşur. İmanın bir anlamı da "tasdik"tir. Bilginin tasdike yönelten bir neden olduğu ve bilgi olmaksızın tasdikin tam anlamıyla gerçekleşmeyeceği ifade edilmektedir. Bu nedenle iman ile bilgi arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. İnsan neye, nasıl ve niçin iman ettiğini akletme yoluyla elde ettiği doğru bilgi sayesinde kavrayabilmektedir. Bu bağlamda gerçek imanın bilgi temelli iman olduğu vurgulanmaktadır.[23] Dolayısıyla her bireyin neye inandığını kavrayabilmesi, doğru ve güvenilir dinî bilgiye sahip olmasıyla mümkün olacaktır.

İbadetler, iman esaslarından sonra dinin ikinci önemli alanını oluşturmaktadır. Allah'a inanmak, O'na yaklaşmak ve rızasına ulaşmak amacıyla gerçekleştirilen her türlü tutum, davranış ve faaliyet genel anlamda ibadet olarak tanımlanmaktadır. İbadet ihtiyacı aynı zamanda fıtrî bir yönelim olarak değerlendirilebilmektedir.[24] Dinde iman ve ibadet alanlarını takip eden üçüncü temel alan ahlaktır. Vahyin iniş sürecinde inen ilk âyetlerin ağırlıklı olarak iman ve ahlak konularına temas etmesi, dinin başlangıcının ve esasının bu iki alanla olan güçlü ilişkisini göstermektedir. Bu durum inanç-ahlak bütünlüğünün korunması ve ahlaki öğretilerin doğru biçimde benimsenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. İnanç-ibadet-ahlâk bütünlüğünün hayata geçirilebilmesinde bilmek ve yapmak olmak üzere iki temel

[21] Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, 211; Faruk Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi* (Tarbzon: Eser Ofset Matbaacılık, 2016), 15-19, 44.

[22] Muhammet Şevki Aydın, "Vaazlarda Doğru Dinî Bilginin Hayatîliği", *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu II (17-18 Aralık 2011)* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 314-321.

[23] Ahmet Saim Kılavuz, "Akaid", *İlmihal* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2000), 68-98; Mustafa Sinanoğlu, "İman", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 22.Cilt/212-213; Muammer Esen, *Temel İnanç Esasları* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2006), 13-14.

[24] İbrahim Kafi Dönmez, "İslam Dini", *İlmihal* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2000), 1/17.

unsur bulunmaktadır.[25] Ahlak eyleme dönük bir alan olması bakımından bir davranış bilimi olarak değerlendirilebilir. Bu yönüyle ahlak, teorik ve pratik bilgilerin sunulmasını zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla dinde yer alan iman, ibadet ve ahlak boyutlarına ilişkin bilgilere bireyin ihtiyaç duyması, dinî hayatın bütüncül bir şekilde anlaşılması ve yaşanması açısından doğal bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır.

Din, bireyin hayatı anlamlandırmasına yardımcı olan ilkeler, emir ve yasaklar ile değerler sunmakta ve bu doğrultuda açıklamalarda bulunmaktadır. Böylece inanlara nasıl bir yaşam sürmeleri gerektiği konusunda yol göstermektedir. Din, bu rehberliği iman, ibadet ve ahlak olmak üzere üç temel alan üzerinden gerçekleştirmektedir. Birey güçlü bir inanç sistemi geliştirdikten sonra ibadet ve ahlak alanına ilişkin eylemler hem hayatı anlamlandırmada yüksek amaçlara ulaşmada birer basamak olarak hem de dine bağlılığın somut göstergeleri olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan ibadet ve ahlak alanına dair her eylemin hem bedenî hem ruhî yönü; hem dünyevî hem de uhrevî amacı bulunmakta ve bu yönleriyle bireysel olduğu kadar toplumsal faydalar da sunmaktadır.

Bilgi edinmek, insanın tüm gelişim evrelerinde devam eden temel bir ihtiyaçtır. İman, ibadet ve ahlak alanlarında bilgi sahibi olmak ve bu bilgiyi geliştirmeye çalışmak her yaş dönemi için bir gereklilik olmakla birlikte, çocukluk dönemi açısından özel bir önem taşımaktadır. Bu durum Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 2014 yılında gerçekleştirdiği "Türkiye'de Dinî Hayat Araştırması" sonuçlarında açıkça görülmektedir. Söz konusu araştırmada, dinî bilgilerin en çok öğrenildiği yaş grubunun %47,4 ile 6–10 yaş aralığı olduğu tespit edilmiştir.[26] Bu bulgu, çocukluk döneminin dinî bilgi edinimi açısından kritik bir aşama olduğunu göstermektedir.

Çocuğun yaşının ilerlemesiyle birlikte zihninde bir düzen ve netlik oluşturma ve rastlantısal olanı temel olandan ayırma gereksinimi ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde çocuğun kendisini inşa edebilmek ve çevresine dair zengin izlenimlerini oluşturabilmek için bilimsel bir rehberinin olması gerekmektedir.[27] Çocuk, başta gözlem ve taklitle öğrense de sonrası için davranışlarının bilinçli olabilmesi için çocuğun bilgilendirilmeye ihtiyacı vardır. Bu yüzden çocuk bilgilendirilmeye, bilgiye ihtiyaç duyar. Çünkü insan bildiği davranışı yerine getirir. Çocuk okul çağına kadar nesne hakkında bilgileri kazanmış olur ve somut nesneleri kavrayabilir. Buna göre, çocuk, öğrenmek istediği konu ile doğrudan karşılaşacak; onu görecek, ona dokunacak ve somuttan soyuta ilkesi ile sonunda bilgi belirtisi olan algı ve kavramlara ulaşabilecektir.[28]

Anne-baba, öğretmen ve yakın çevrenin sağladığı destekle çocukların içsel

[25] Kerim Yavuz, *Çocuk ve Din* (İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, 1994); Mustafa Çağrıcı, "Ahlak", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 2. Cilt/1; Dönmez, "İslam Dini"; Mustafa Çağrıcı, "İslam Ahlakı", *İlmihal* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2000), 2/495-497; Emine Öğük, "İnanç-Ahlâk Bağı: İnançta Bireysel Tutarlılık Açısından Ahlâkın Önemi", *İnancın Ahlakı*, ed. Recep Önal vd. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2024), 136-137.

[26] *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması* (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014).

[27] Maria Montessori, *Çocuğun Keşfi*, çev. Okhan Gündüz (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2016), 122.

[28] Cavit Binbaşıoğlu, *Eğitim Psikolojisi* (Ankara: Binbaşıoğlu Yayınevi, 1982), 391-392.

dünyalarında şekillendirip geliştirdikleri din anlayışı, onların ruhsal yapısına uygun ve kendilerine özgü bir çocuk dinine dönüşmektedir. Bu dinî yapı, çocuğun hayatında önemli bir yer edinmekte olup olumlu yönde teşvik edilmesi ve beslenmesi gerekmektedir.[29] Çocukların bilişsel gelişim düzeylerinde yedi yaşından itibaren belirgin bir ilerleme göstermektedir. Bu gelişim süreci, çocukların hem annebabanın dinî içerikli tutum ve davranışlarından hem de daha geniş sosyal çevreden edindikleri izlenimlerden etkilenmekte; dua, ibadet ve dinî ritüellere katılım aracılığıyla somut bir karşılık bulmaktadır. Bu açıdan bu dönemde ibadetlere iştirak etmek ve kurumsal dinî yapılara yönelik farkındalık da önem kazanmaktadır.[30]

İslam'da mükellef olma durumu, bireyin dinin hitabına muhatap olmasını ifade etmektedir. Mükellef bireyin aklî melekelerinin yerinde (âkıl) ve erginlik çağına ulaşmış (bâliğ) olması gerekmektedir. Mükellefiyetin temel şartı ise ehliyettir. Ehliyet, bireyin dinî ve hukuki anlamda sorumluluk taşımaya elverişli olma hâlini ifade etmektedir. Bu doğrultuda mümeyyiz çocuklar -yaklaşık yedi yaşından buluğ çağına kadar olan süreçte- bazı ibadetlerle yükümlü tutulmazlar.[31] Bununla birlikte çocuk, ilerleyen yıllarda mükellef olma sorumluluğunu üstlenecek potansiyel bir bireydir. Çocuk, yaşamını inşa ederken bunun dinî yönünü de anlamlı biçimde tamamlayabilmek için iman, ibadet ve ahlak alanlarında bilgi edinmeye ihtiyaç duymaktadır. Din, detaylı ve derinlikli bilgiler gerektiren bir alan olduğundan, çocuğun bu alanlardaki bilgisini artıracak, geliştirecek, edindiği bilgiyi içselleştirerek davranışa dönüştürmesine imkân sağlayacak ve karakter gelişimini destekleyecek faaliyetlerin tasarlanması önem taşımaktadır.[32] Buradan hareketle çocukların ileride sorumluluk sahibi birer mükellef birey hâline gelebilmeleri için dinî-ahlakî gelişime dair gerekli temellerin yaşamın erken dönemlerinde atılması gerektiği anlaşılmaktadır.

Çocuğun kendisini ve çevresini anlamaya, yorumlamaya ve anlamlandırmaya çalışmasında bilgi temel bir rol oynamaktadır. Dinî hayata ilişkin bilgi ise çocuğun dinî gelişiminin seyrini belirleyen önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir.[33] Çocuğun iyi ve doğru olanı yapabilmesi, kötü olandan uzak durabilmesi, düzenli bir yaşayış biçimi oluşturabilmesi ve dinî hayatını sürdürebilmesi için doğru ve güvenilir dinî bilgiye ihtiyaç duyduğu açıktır. Nitekim yapılan bir araştırmada hem dinî bilgisizlik durumunun hem de mevcut bilginin niteliğine ilişkin yanılsamaların birey üzerinde psikolojik etkiler oluşturabildiği tespit edilmiştir. Bu bulgu, doğru dinî bilginin bireyin ruh sağlığı açısından belirleyici bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.[34] Dolayısıyla çocuğa yönelik dinî bilginin üretilmesinde, bu

[29] Yavuz, *Çocuk ve Din*, 138-139.

[30] Mustafa Köylü - Cemil Oruç, *Çocukluk Dönemi Din Eğitimi* (Ankara: Nobel Yayınları, 2022), 96-97; İsmail Karagöz - Halil Altuntaş, *Oruç İlmihali* (Ankara: DİB Yayınları, 2013), 11.

[31] Ali Bardakoğlu, "Fıkıh", *İlmihal*, 2 Cilt (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2000), 141-180.

[32] Cafer Sadık Yaran, "İslama Göre Ahlaki Davranış ve Kıstasları", *İslam Ahlakı: Temel Konular Güncel Yorumlar*, ed. M. Şevki Aydın - Ahmet Hadi Adanalı (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 73-74.

[33] Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*.

[34] Muhammet Mustafa. Bayraktar, "Gençlik Döneminde Görülen Obsesif Kompulsif Belirtinin İnanç, İbadet ve Dini Bilgi Düzeyi Gibi Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi", *Marife: Dini Araştırmalar* →

bilginin çocuğun psikolojik ve toplumsal varoluşunu şekillendiren dinamik bir unsur olduğu gerçeği dikkate alınmalıdır.

Yapılan bir araştırmada din öğretiminde sunulan bilgilerin öğrencilerde davranış değişikliği oluşturma noktasında büyük ölçüde yetersiz kaldığı ortaya koyulmaktadır. Bu yetersizliğin temel nedenleri arasında, verilen bilginin yeterince içselleştirilememesi, öğrencilerin güdülenme eksikliği, dinî bilginin yalnızca bilişsel düzeyde kalması, kullanılan öğretim yöntemleri ve öğretimin gerçekleştirildiği yaş düzeyi yer almaktadır.[35] Bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, çocuğa yönelik dinî bilginin hem doğru olması hem de çocuğun bilişsel, duygusal ve sosyal gelişim özelliklerine uygun, içselleştirilebilir ve davranışa dönüşebilir nitelikte üretilmesi ve sunulması gerekmektedir.

Çocuk, yetişkinin zihninde oluşturduğu dinî muhtevayı olduğu gibi alamaz, kendine özgü bir dinî inanç yapısı geliştirir.[36] Yetişkin bireyin dinî yaşantısı da büyük ölçüde çocukluk dönemindeki dinî birikimin üzerine kurulmakta ve geçmişin bir devamı niteliğini taşımaktadır. Bu nedenle çocuğun yetişkinden farklı özelliklere sahip olması, ona yönelik üretilecek dinî bilginin de yetişkinlere sunulandan farklı ve gelişimsel olarak uyarlanmış olması gerekliliğini açığa çıkarmaktadır. Aksi takdirde sunulan dinî bilginin yeterince özümsenememesi söz konusu olmakta ve bu durum inanç, duygu ve davranış arasındaki uyumun zayıflamasına yol açabilmektedir.[37]

Son çocukluk dönemindeki bir çocuk için hem gelişimsel özellikleri hem de bu dönemde verilecek eğitimin niteliği göz önünde bulundurulduğunda, dinî bilginin çocuğun kendi dünyasına özgü bir biçimde yansıtılabilmesi ve içselleştirilebilmesi için ona uygun bir rehberlik sunulması gerekmektedir. Bu süreçte çocuğa açıklamalarda bulunmak, kavramları somut örneklerle desteklemek ve gelişim düzeyine uygun bilgiler vermek din eğitiminin temel koşullarındandır. Son çocukluk döneminde çocuk, somut yaşantılar üzerinden ulaşabileceği kavramlarla dinî bilgiyi daha kolay kavrayabilmektedir. Bu nedenle bilimsel rehberliğe dayalı bir öğrenme ortamı önemli bir kazanım sağlamaktadır. Bu çerçevede çocuk mükellef olma yolunda ilerleyen bir birey olarak değerlendirildiğinde, ihtiyaç duyacağı dinî bilgilere hazırlanabilmesi için iman, ibadet ve ahlak alanlarına yönelik içeriğin çocuğun seviyesine, ihtiyaçlarına ve gelişim özelliklerine uygun biçimde üretilmesi gerekmektedir. Böyle bir yaklaşım hem dinî bilginin sağlıklı biçimde edinilmesine hem de çocuğun dinî-ahlakî gelişiminin bütüncül olarak desteklenmesine katkı sağlayacaktır.

→

Dergisi 17/1 (2017), 168.

[35] Gülşen Sayın, "Din Eğitimi Öğretmenlerine Göre Dini Bilgi ile Davranış Değişikliği İlişkisi", *Artuklu Akademi* 8/2 (2021), 299-318; Cemal Tosun - Gülşen Sayın, "Din Eğitimi Öğretmenlerinin Bilgi ve Dini Bilgi Anlayışları", *Eskiyeni* 45 (2021), 753-779.

[36] Yavuz, *Çocuk ve Din*, 140-143.

[37] Cavit Binbaşıoğlu, *Ailede ve Okulda Eğitim Sorunları* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000), 65; Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 123.

2. Yöntem

Bu araştırma, nitel araştırma yaklaşımı doğrultusunda yapılandırılmıştır. Nitel araştırma, "gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmadır. Nitel araştırma yaklaşımı, araştırmanın yaklaşımını belirleyen ve çeşitli aşamaların bu yaklaşım çerçevesinde tutarlı olmasına rehberlik eden bir strateji olarak"[38] tanımlanabilir.

Araştırmaların çeşitli aşamalarında dokümanlar, önemli birer veri kaynağı olarak kullanılmaktadır. Belgelerin veri olarak kullanılması gözlem veya görüşme yapmaktan farklı değildir. Doküman çözümlemesinde veri kaynağı olarak süreli yayınlar kullanılabilir. [39] Bu çerçevede söz konusu çalışmada Diyanet Çocuk Dergisi, araştırmanın temel veri kaynağı olarak ele alınmıştır. Diyanet Çocuk Dergisi, 1979 yılından itibaren yayımlanıyor olması nedeniyle araştırma açısından geniş ve zengin bir veri kaynağı oluşturmaktadır. Ancak derginin uzun yayın geçmişi, çalışmada incelenecek sayılar için belirli bir seçim ölçütü belirlenmesini gerekli kılmıştır. Bu doğrultuda, nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan ölçüt örnekleme yöntemi tercih edilmiştir.[40] Bu çalışmada ölçüt örnekleme yöntemi, eğitimde zaman ve mekân olgusunun, bilginin aktarımı ve bilginin eyleme dönüşmesinde motive edici bir işleve sahip olduğu varsayımından hareketle kullanılmıştır. Ayrıca verinin belirli tematik boyutlar etrafında yoğunlaştırılarak incelenmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede, Diyanet Çocuk Dergisi'nin 1981-2020 yılları arasında yayımlanan Ramazan Ayı, Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı'na denk gelen sayıları, araştırmanın ölçütleri olarak belirlenmiş ve incelemeye dâhil edilmiştir.

"Doküman çözümlemesi betimsel bir araştırma olarak kullanıldığında güncel belgeler ve olaylar odak noktalarıdır. Çözümleme bir olayın belli bir zamandaki konumunun ya da zaman içinde geçirdiği değişimlerin açıklamalarıyla ilgilidir."[41] Araştırma kapsamında doküman incelemesi yoluyla elde edilen veriler, sistematik bir biçimde içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. İçerik analizi, "metin içeriği toplama ve analiz etme tekniğidir. İçerik iletilebilen sözcükler, anlamlar, resimler, semboller, düşünceler, temalar veya herhangi bir iletiye gönderme yapar. Metin, bir iletişim ortamı görevi gören her türden yazılı, görsel ya da sözlü öğedir. İçerik analizi, araştırmacının bir iletişim kaynağındaki (bir kitap, makale, film, vb.) içeriği (mesajları, anlamları, vb.) açığa çıkarmasına olanak sağlar."[42]

[38] Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2011), 39, 69, 188.

[39] Sharan B. Merriam, *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*, çev. Selahattin Turan (Ankara: Nobel Yayınları, 2015), 142-144; John W. Best - James V. Kahn, *Eğitimde Araştırma Yöntemleri*, thk. Onur Köksal (Konya: Eğitim Yayınları, 2017), 272; Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 188.

[40] Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 112.

[41] Best - Kahn, *Eğitimde Araştırma Yöntemleri*, 272.

[42] W. Laerence Neuman, *Toplumsal Araştıma Yöntemleri*, çev. Sedef Özge (Ankara: Yayınodası Yayınları, 2017), 2.Cilt/466.

→

Diyanet Çocuk Dergisi'nin konu içerikleri, 1981-2020 yılları arasında yayımlanan Ramazan Ayı, Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı sayıları incelenerek içerik analizi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Analiz sürecinde dinî bilgi; iman, ibadet ve ahlak olmak üzere üç temel alanda ele alınmıştır. Bu doğrultuda dergide yer alan içerikler; Dinî Bilgi/İman, Dinî Bilgi/İbadet ve Dinî Bilgi/Ahlak başlıkları altında sınıflandırılarak çözümlenmiştir. Söz konusu üç başlık, araştırmanın ana kategorileri olarak belirlenmiştir. Araştırmada, Diyanet Çocuk Dergisi'nin 1981-2020 yılları arasını kapsayan kırk yıllık döneme ait toplam 118 sayısı analiz edilmiştir. İncelenen sayılar Ek 1'de sunulmuştur. Elde edilen veriler doğrultusunda, Diyanet Çocuk Dergisi'nin 1981-2020 yılları arasında yayımlanan Ramazan Ayı, Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı sayıları incelenmiş; elde edilen bulgular, çocuğa yönelik dinî bilgi, çocuğun gelişim özellikleri, bu alanda yapılmış çalışmalar, kitaplar, tezler ve makaleler ışığında değerlendirilmiştir.

3. Diyanet Çocuk Dergisi'nin Dinî Bilgi Açısından İncelenmesi

Edebiyat ürünü olan her eserde belirli bir konu bulunmakta ve metin bu konu etrafında yapılandırılmaktadır. Konu belirlenirken tartışmaya yer bırakmayacak ölçüde açık, net ve belirsizlikten uzak olmalı, çocuğun gelişim özelliklerine uygun biçimde işlenmeli ve inandırıcı nitelik taşımalıdır. Çocuklara yönelik eserlerde konu seçiminin, onların ilgi, ihtiyaç, merak ve beklentilerini gözeterek yapılması, çocuk ile eser arasındaki bağın güçlendirilmesine katkı sağlamaktadır. Bu nedenle çocuğun dünyası ve gerçekliği göz ardı edilmemeli; çocuklara özgü yaşam durumlarını yansıtan kurgular oluşturmaya özen gösterilmelidir.

Bu araştırmada, Diyanet Çocuk Dergisi'nin 1981-2020 yılları arasındaki Ramazan ayı, Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı sayıları incelenmiştir. Kırk yıllık döneme ait toplam 118 sayı analiz edilmiş olup 118 sayı içerisinden toplam 334 içerik değerlendirmeye alınmıştır. Ramazan ayı sayılarında 118 içerik, Ramazan Bayramı sayılarında 138 içerik ve Kurban Bayramı sayılarında 78 içerik bulunmaktadır. Bu içeriklerin yoğunlaştığı konu başlıkları arasında Ramazan'a ilişkin yazılar, maniler, tebrik metinleri, kavram açıklamaları, Berat Kandili ve Kadir Gecesi ile zekât konuları; Ramazan Bayramı'na ilişkin yazılar ve tebrikler; Kurban Bayramı'na ilişkin yazılar, hac ibadeti, kavramlar ve kurban yer almaktadır. Dinî bilgi, genel olarak iman, ibadet ve ahlak olmak üzere üç temel alanda ele alınmaktadır. Bu doğrultuda, dergide incelenen içerikler Dinî Bilgi/İman, Dinî Bilgi/İbadet ve Dinî Bilgi/Ahlak başlıkları altında sınıflandırılarak çözümlenmiştir.

3.1. Dinî Bilgi/İman

Dinin temelini, Tanrı'ya iman ve bu imanın etrafında şekillenen inanç sistemi oluşturmaktadır. Bu sistemin kavranabilmesi ise aklî bir çaba ile kesinlik gerektiren doğru dinî bilgiye dayanmaktadır. Bu bağlamda, dinî bilgi/iman başlığı altında Ramazan Ayı, Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı sayılarında ortaya çıkan

→

kavram ve ifadelere ilişkin değerlendirmeler yapılmış olup söz konusu bulgular Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Ramazan Ayı, Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı Sayılarındaki Dinî Bilgi/İman Kavramları/İfadeleri

Dinî Bilgi /İman	**Ramazan Ayı**	**Ramazan Bayramı**	**Kurban Bayramı**
	Allah'ın Emri, Allah'a Kulluk Görevi, Allah'a Yaklaşmak, Allah'ın Rızası, Allah'ın Hoşnutluğunu Kazanmak, Orucun Mükafatını Allah Verir, Oruç Allah için Tutulur	Allah Rızası, Rabbimizin Emrine Uymak	Allah'a Teslimiyet, Allah'ın Emirlerine İtaat, Allah'a Kulluk Görevi, Allah için Kurban Olmak, Allah'a Yakınlık, Allah'ın Hoşnutluğu, Yaratıcıya Bağlılık

Çocuklar ilkokula başladıkları dönemde bilinçli bir din anlayışı geliştirmeye başlamaktadırlar. Günah, sevap, melek ve şeytan gibi temel dinî kavramları kısmen de olsa anlamlandırabilmektedir. Altı yaşından önce Allah'ı daha çok insana ait özelliklerle tasavvur eden çocuk, 7-11 yaş aralığında bilişsel gelişimin hız kazanmasıyla birlikte Allah'ı yaratılmışların yaratıcısı olarak düşünmeye başlayabilir. Yaklaşık 12 yaşından itibaren ise Allah'ı soyut bir kavram olarak zihninde canlandırıp anlayabilecek bilişsel olgunluğa erişir. Bununla birlikte bu dönemde çocukların dinî kavram ve sözcüklerin zihinsel derinliğini kavrama ve değerlendirmede güçlük yaşayabildiği ifade edilmektedir. Çocukta iman ve inanç oluşumu ise çoğu zaman taklide dayalı olmakta ya da çocuğun kendi zihinsel süreçlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.[43] Bu gelişimsel çerçeve dikkate alındığında, dinî bilgi/iman başlığı altında Ramazan Ayı, Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı sayılarında yer alan kavram ve ifadeler (bkz. Tablo 1) incelendiğinde, bu ifadelerin büyük ölçüde çocuğun bilişsel gelişim düzeyinin üstünde kalan soyut anlamlar içerdiği görülmektedir. Dolayısıyla dergide kullanılan kavramların çocukların zihinsel kapasitesiyle uyumlu biçimde somutlaştırılması ve inançla ilgili içeriklerin pedagojik açıdan daha anlaşılır hâle getirilmesini gerekli kılmaktadır.

Harms, dinî düşüncenin gelişiminde Gerçekçi Evre (7-12 yaş) olarak adlandırılan dönemde çocukların duygusal açıdan daha dengeli olduklarını ve dinî kavramları somutlaştırma eğilimi gösterdiklerini belirtmektedir. Elkind'in İlişki Arayışı Evresi (7-12 yaş) olarak tanımladığı aşamada çocuklar Tanrı'yı ve kutsal metinlerde yer alan Tanrı tasavvurlarını kabul etmektedirler. Bu süreçte Tanrı ile nasıl bir ilişki kurulacağına dair bir arayış içerisine girmektedir. Ancak çocuklar bu konuda hazır çözümlerle karşılaşmadıklarında kendi gelişimsel düzeylerine uygun geçici açıklamalar üretme eğilimindedir. Goldman'ın kuramında yer alan Somut Dinî Düşünce Aşaması (7/8-13/14 yaş) ise Piaget'nin "somut işlemler dönemi" ile paralellik göstermektedir. Bu evrede düşünce, somut nesneler ve çocuğun kişisel

[43] Jean Piaget, *Çocuğun Gözüyle Dünya*, çev. İsmail Yerguz (Ankara: Dost Kitabevi, 2023); Neda Armaner, *Din Psikolojisine Giriş* (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1980).

deneyimleriyle sınırlı olduğundan, dinî ifadeler ve semboller daha çok lafzî ve yüzeysel biçimde anlaşılmaktadır. Dolayısıyla çocukların Tanrı tasavvurlarında antropomorfik niteliklere sıklıkla rastlanmaktadır.[44]

Harms, Elkind ve Piaget'nin bu görüşleri ışığında, yetişkinler tarafından hazırlanan dergide çocukta inanç olgusunun geliştirilmesinin amaçlanması durumunda, kullanılan dinî ifadelerin, kelimelerin ve kavramların çocuğun bilişsel süreçlerini destekleyici özellikte olması gerekmektedir. Bu bağlamda, çocuğun Tanrı ile nasıl bir ilişki kuracağını anlayabilmesine yardımcı olacak, kavramların zihinsel derinliğini kavratmayı kolaylaştıracak somut, gelişimsel açıdan uygun ve pedagojik bir anlatım yaklaşımının benimsenmesi önemli görülmektedir.

İman ile bilgi arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Çocuğun neye inandığını, nasıl ve niçin inanıldığını kavrayabilmesi için imanın temeline yerleştirilen bilginin açık, anlaşılır ve gelişim düzeyine uygun olması gereklidir. Her inananın neye inandığını bilmesi gerektiği göz önünde bulundurulduğunda, çocuklara yönelik dinî metinlerde -dergide yer alan konu anlatımları da dahil olmak üzere- iman alanına dair bilgilerin, çocuğun inanç içeriğini anlamasına ve temellendirmesine yardımcı olacak şekilde düzenlenmesi zorunlu bir durumdur. Bu nedenle ilgili içeriklerin çocuğun bilişsel, duygusal ve sosyal gelişim özelliklerine uygun biçimde sunulması büyük önem taşımaktadır.

3.2. Dinî Bilgi/İbadet

İbadetler, iman esaslarını takiben dinin ikinci temel alanını oluşturmaktadır. Tanrı inancının eylemle görünür hâle gelmesini gerektiren ibadetler, Tanrı'ya itaatin bir gereği olarak yerine getirilen pratik uygulamalardır. İbadet, Allah'a inanmak, O'na yaklaşmak ve rızasına ulaşmak amacıyla gerçekleştirilen her türlü tutum, davranış ve faaliyeti ifade etmektedir. Bireyin Tanrı ile ilişki kurma sürecinin ibadetler aracılığıyla gerçekleştiği, ibadet yoluyla bireyin Tanrı'yla iletişime geçtiği ve O'nun karşısındaki konumunu idrak edebildiği belirtilmektedir. Bu süreç, bireyin Tanrı ile olan ilişkisini keşfetmesine de imkân sağlamaktadır.[45] İbadet ihtiyacı aynı zamanda fıtrî bir yönelim olarak değerlendirilebilir. İbadetler bireyi daha yüce amaçlara yönlendirerek, dine bağlılıkta rehberlik eden bir işleve sahiptir. Bu çerçevede, dinî bilgi/ibadet başlığı altında Ramazan Ayı, Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı sayılarında ortaya çıkan kavram ve ifadelere ilişkin bulgulara Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2. Ramazan Ayı, Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı Sayılarındaki Dinî Bilgi/İbadet Kavramları/İfadeleri

Dinî Bilgi /İbadet	**Ramazan Ayı**	**Ramazan Bayramı**	**Kurban Bayramı**
	Sahur, Zekat Vermek, Oruç,	Bayram Namazı, Sadaka,	Kurban Kesmek, Bir Kıs-

[44] Faruk Karaca, *Dini Gelişim Teorileri* (İstanbul: DEM Yayınları, 2007).
[45] Karaca, *Dini Gelişim Teorileri*.

	İftar, Sadaka Vermek/ Fitre/ Fıtr Sadakası, Dua, Teravih Namazı, Namaz Kılmak, Ramazan, İtikaf, Kur'an Okumak, Fidye, Hatim, Tevbe, Zikir Yapmak, Kur'an-ı Kerim Dinlemek, Teheccüd Namazı, Vaaz Dinlemek, İbadet, Mukabele, Nafile Namaz, Tekne Orucu, Sabah Namazı, İmsak, Hadis, Kur'an Ezberi, Abdest, Ezan, Yiyip İçmemek, Kandil, Kadir Gecesi, Berat Gecesi (Ramazan Ayına Yaklaşıldığının Habercisi, Af ve Kurtuluş, Cehennemden Kurtuluş, Rızıkların Taksim Edildiği, Ecellerin Tayin Edildiği…, Allah'ın Bütün Kullarına Rahmetle Tecelli Edeceği Gece, Gelecek Yıl İçinde Olacak İşlerin Rızıkların İlahi Kaderde Hükme Bağlanacağı Gece), Kadir Gecesi Bin Aydan Daha Hayırlıdır, Kur'an Bu Ayda İndirildi, Salat-ü Selam Getirmek, Besmele, Elhamdülillah, Sadakallahülazim (Allah Doğru Söyledi), Kefaret Orucu, Bu Ayda İbadetlerin Daha Sevaplı Olması, Günahların Bağışlanması, Bereket, Kaza Orucu Farz (Hicretin İkinci Yılında), Oruç Tutmak için Yetişkin Olmak (Çocuk Olduğun için Oruç Tutma Zorunluluğun Yok), Oruç Cinsel İlişkiden Alı Koyar	Camiye Gitmek, Bayram Salası, 624 Yılından İtibaren Kutlanmaya Başlandı, Fitre, Kur'an Okumak, Bayram Hutbesi, Dua, Allah'a İbadetin Üstün Bir Şey Olduğunu Anlamak, Peygamberimizin Sünnetleri (Erken Kalkmak, Diş Fırçalamak, Güzel Koku Sürünmek), Bayram Vaazı, Affetme ve Bağışlanma	mı Fakirlere Dağıtılır, Etin Bir Kısmı Komşulara Dağıtılır, Etin 1/3 Ev Halkının , 1/3 Misafirlerin, Hac, Vacip, Sadaka Vermek, Bayram Namazı, Besmele, Şehadet, Namaz Kılmak, Oruç Tutmak, Zekat Vermek, Teşrik Tekbiri, Dua Etmek, Kur'an Okumak, İbadet, Tevbe, Kurban Eti Üçe Bölünmeli, Günahların Bağışlanması, Bereket, Sevap, Kurban Edilecek Hayvanlar, Allah Hayvanları Bizim Yararlanmamız İçin Yaratmıştır, Boy Abdesti, Hacca Gitmek (İslamın Şartlarından Biri, Haccın Farzları: İhrama Girmek, Arafat'ta Vakfeye Durmak, Kabe'yi Tavaf Etmek, Üç Çeşit Hac İbadeti Var(İfrad, Temettü, Kıran), Umre, Safa ve Merve, Sa'y, Kabe, Tavaf, İhram, Arafat'ta Allah'a Dua Etmek, Mina'da Şeytan Taşlamak, Hz. Muhammed'in Kabrini Ziyaret Etmek, Hacerü'l Esved Taşı, Şavt, Telbiye, Müzdelife, Makam-ı İbrahim, Altınoluk, Zemzem Kuyusu)

İslâm'ın temel şartlarını teşkil eden namaz, oruç, zekat ve haccın yanında kurban kesme gibi davranışlar ibadetin önemli örnekleridir. İslâm'da özel zaman dilimlerinin kendine has farklı ibadetleri bulunmaktadır. Bu kavram ve ifadeler Ramazan Ayı açısından değerlendirildiğinde sahur, zekat vermek, oruç, iftar, sadaka vermek/ fitre/ fıtr sadakası, teravih namazı, itikaf, fidye, hatim, mukabele, tekne orucu, kandil, kadir gecesi, berat gecesi, kadir gecesi bin aydan daha hayırlıdır,

Kur'an bu ayda indirildi, kefaret orucu, bu ayda ibadetlerin daha sevaplı olması, kaza orucu farz (hicretin ikinci yılında kılınması), oruç tutmak için yetişkin olmak, çocuk olduğun için oruç tutma zorunluluğun yok gibi kavramların ve ifadelerin, çocuğa yönelik metinlerde yer alabileceği değerlendirilmektedir.

Ramazan Bayramı sayılarında yer alan camiye gitmek, bayram namazı, bayram salası, 624 yılından itibaren kutlanmaya başlandı, bayram hutbesi, Allah'a ibadetin üstün bir şey olduğunu anlamak, peygamberimizin sünnetleri (erken kalkmak, diş fırçalamak, güzel koku sürünmek), bayram vaazı kavramları ve ifadeleri çocuğun seviyesine hitap eden bilgilerdir.

Ramazan Ayı sayılarında, çocuğun gelişim düzeyine uygun biçimde hazırlanmış tekne orucu, oruç tutmak için yetişkin olmak gerekir (çocuk olduğun için oruç tutma zorunluluğun yok) gibi içeriklere oldukça sınırlı düzeyde yer verildiği görülmüştür. Buna karşılık, itikâf, zikir, teheccüd namazı, nafile namaz gibi ibadetlere ilişkin ayrıntılar ile "oruç cinsel ilişkiden alıkoyar" şeklindeki ifadeler, daha çok yetişkinlere yönelik dinî bilgileri yansıtmaktadır. Kurban Bayramı sayılarında ise bayramın anlamı, kurban ibadeti ve hac ile ilgili çeşitli içeriklere yer verilmiştir. Tablo 2'de Kurban ve Hac konularına ilişkin kavram ve ifadelere ayrıntılı biçimde yer verilmiştir. Özellikle hac ibadetinin ayrıntılı bir biçimde ele alınması, derginin hedef kitlesi olan çocukların gelişim özellikleri ve yaş grubu dikkate alındığında, nicelik bakımından oldukça yoğun bir sunumu işaret etmektedir. Bu bağlamda dergide yer alan söz konusu kavram ve ifadelerin büyük ölçüde çocuklardan ziyade yetişkinlerin bilgi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olduğu değerlendirilebilir.

İbadetlerin bedeni, ruhî ya da her iki yönü birlikte içeren bir yapısı bulunmaktadır. Aynı zamanda hem dünyevî hem de uhrevî amaçlar taşımaktadır. İbadetler, çocuğun hayatında iman duygusunun gelişmesinde ve dinî kişiliğinin şekillenmesinde önemli bir role sahiptir. İbadetin hem bireysel hem toplumsal faydalar sunduğu dikkate alındığında, çocuklara yönelik içeriklerin -özellikle Ramazan, Kurban ve Bayram bağlamında- onların ileride dinen mükellef bireyler hâline geleceği göz önünde bulundurularak hazırlanması gerekmektedir. Bu doğrultuda çocukların gelişim düzeylerine uygun biçimde ibadet alanına ilişkin bilgi üretilmesi önem taşımaktadır. Örneğin Ramazan için tekne orucu uygulaması, Kurban ve Bayram bağlamında hem bireysel hem de toplumsal yönü destekleyici içeriklerin sunulması, çocuğun ibadet bilincinin daha etkili ve kalıcı bir biçimde oluşmasına katkı sağlayacaktır.

3.3. Dinî Bilgi/Ahlak

Dinde iman ve ibadet alanlarını takip eden üçüncü temel alan ahlaktır. Ahlak, dinin Tanrı'yı sevme boyutunu yansıtmakta ve insandan beklenen olumlu, iyi ve güzel niteliklerin, yüksek ruhî ve manevî vasıfların ifadesi olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda dinî bilgi/ahlak başlığı altında Ramazan Ayı, Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı sayılarında ortaya çıkan kavram ve ifadelere ilişkin bulgulara Tablo 3'te yer verilmiştir.

Tablo 3. Ramazan Ayı, Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı Sayılarındaki Dinî Bilgi/Ahlak Kavramları/İfadeleri

Dinî Bilgi /Ahlak	Ramazan Ayı	Ramazan Bayramı	Kurban Bayramı
	Yoksulları Anlamak, Yardım/Yardımlaşma, Sabır, Yoksullara Karşı Şefkat, Dayanışma, Fakir ve Muhtaçların İhtiyaçlarının Karşılanması, Hoşgörü, Sevgi, İyilik, Fedakarlık, Cömertlik, Aile ve Komşuluk Bağlarının Kuvvetlenmesi, Ölçülü ve Disiplinli Yaşama, Günahlardan Kurtulma, Şükür, Yoksulları Düşünmek, Yoksulları Hatırlamak, Nefis Terbiyesi (İrademize Sahip Olabilmek, İrade Güçlenir), İkram Etmek, Tevazu, Kardeşlik, Nimetlerin Değerini Anlamak, Paylaşmak, Kavga Etmemek, Uslu Olmak, Bencil Olmamak, Doğru Sözlü Olmak, Dedikodu Yapmamak, Kıskanç Olmamak, Güzel Huylar Edinmek, Tefekkür Etmek, Az ile Yetinmek, Helal Rızık, Yakınlaşmak, Allah için Aç Kalmak, Tahammül Etmek, Şikayet Etmemek, Kötü Söz ve Davranışlara Yönelmemek, Dostlukların Kuvvetlenmesi, Güçlüklere Dayanmak, Davranışları Gözden Geçirmek, Edepli ve Ahlaklı Olmak, Kalp Kırmamak, Üzmemek, Birlik ve Beraberlik, Allah'ı Hatırlamak, Barışmak, Saygı, Dost, Akraba ve Komşulara Bakmak, Hal Hatır Sormak, İyi Bir İnsan Olmak, Allah'ın ve O'nun Elçisi Hz. Muhammed'in Emirlerini Tutmak ve Yasaklardan Sakındırmak, Cemaat Adabı	Barışmak, Kardeşlik, Şükür, Kardeşlik, Dostluk, Birlik/Birliktelik, Cömertlik, Hoşgörü, Yakınlaşmak, Kaynaşmak, Yardım /Yardımlaşmak, Sevgi ve Saygı Göstermek, Sevgi, İçtenlik, Selamlaşmak, Sabır, Fakirlerin Halinden Anlamak, Paylaşmak	Fedakarlık, Şükür, Barışmak, Kulluk Şuuru, Yardım, Yardımlaşma, Kaynaşma, Birlik ve Beraberlik, Dostluk, Dayanışma, Kardeşlik, Saygılı Davranmak, İyilik, Düşmanlık Duymamak, Paylaşmak, Bencilliği Törpülemek, Cömertlik, Helalinden Yiyip İçmek, Kötü Söz ve Davranışlardan Uzak Durmak, Aile Bağlarının Kuvvetlenmesi

Ahlak alanı, eyleme dönük bir yapı taşıması bakımından bir yaşayış biçimi niteliğindedir. Kohlberg'in ahlak gelişimi kuramında, son çocukluk dönemi "Geleneksel Düzey" olarak adlandırılmakta ve bu düzey "kişiler arası uyum" ile "hukuk ve düzen yönelimi" olmak üzere iki aşamadan oluşmaktadır. Bu dönemde benmerkezci düşünce yerini giderek daha empatik bir bakış açısına bırakmaktadır. Geleneksel düzeyin ilk aşamasında, toplum tarafından onaylanan davranışlar "iyi" olarak değerlendirilirken; ikinci aşamada, kanunlara uymanın toplumsal düzeni koruduğu düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla bu düzeyde toplumsal normlara uyma, kabul gören davranışları sergileme ve düzeni sürdürmeye yönelik

bir eğilim baskındır. Bu eğilim çocukların davranışlarına rehberlik eden temel bir unsur hâline gelmektedir.[46]

Derginin hedef kitlesi dikkate alındığında, çocukların içinde bulunduğu kişiler arası uyum döneminde ahlak, zihinsel bir işlev olarak çoğunlukla başkalarına bağımlı şekilde gelişmektedir. Bu dönemde çocuğun ahlaki davranışları büyük ölçüde yetişkinler ve sosyal çevre tarafından yönlendirilmektedir. İncelenen Ramazan Ayı, Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı sayılarında, yoksulları anlamak, yardım/ yardımlaşma, sabır, sevgi, iyilik, cömertlik, barışmak, şükür, nefis terbiyesi, ikram etmek, nimetlerin değerini anlamak, paylaşmak, kardeşlik, dostluk, kötü söz ve davranışlara yönelmemek, birlik ve beraberlik, saygı, Allah'ın ve O'nun elçisi Hz. Muhammed'in emirlerini tutmak ve yasaklardan sakındırmak, fedakarlık, dayanışma gibi ahlaki değerlere ilişkin kavram ve ifadelere yer verildiği görülmüştür. Bu doğrultuda "iyi çocuk" olmak, dürüst ve güvenilir davranmak, kurallara uymak, toplumsal düzeni korumaya yönelik çaba göstermek ve sosyal uyuma yönelmek gibi eğilimlerin baskın olduğu bu gelişim döneminde, dergide dinî bilgi/ahlak başlığı altında yer alan kavram ve ifadelerin çocuğun ahlaki gelişimini destekler nitelikte olduğu söylenebilir.

İslâm'da özel zaman dilimlerine özgü ibadetler bulunduğu gibi, bu dönemlere has çeşitli ahlaki davranış ve tutumlar da mevcuttur. Tablo 3'te yer alan kavram ve ifadeler bu çerçevede değerlendirildiğinde, Ramazan Ayı ile Ramazan ve Kurban Bayramı sayılarında paylaşmak, barışmak gibi ahlak alanına ilişkin davranış ve değerlerin çocuğa yönelik metinlerde yer almasının oldukça isabetli olduğu görülmektedir. Bu durum hem söz konusu özel zaman dilimlerinin ahlaki boyutunu yansıtmakta hem de çocuğun gelişimsel ihtiyaçlarıyla uyumlu içerik sunulmasına katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda bu yaş dönemindeki çocukların soyut ifadeleri kavramakta güçlük yaşadığı bilinmektedir.[47] Dergide incelenen sayılarda aşırı soyut ahlaki ifadelere rastlanmamış olması, çocuklara yönelik metinlerde ahlaki içeriklerin gelişimsel açıdan uygun bir şekilde seçildiğini gösteren bir diğer bulgu olarak değerlendirilebilir.

İncelenen metinlerde yardımlaşma ve birlik-beraberlik gibi ahlaki değerlerin çoğunlukla somut bir değer olan para üzerinden anlatıldığı görülmektedir. Oysa Ramazan'ın, Kurban'ın ve Bayramların hem bireysel hem de toplumsal hayata dair çok daha geniş bir anlam ve değer yelpazesi bulunmaktadır. Bu özel zamanların yalnızca yoksulluk ve para bağlamında ele alınması çocuğun bu dönemlere ilişkin diğer önemli yönleri fark etmesini güçleştirebilir. Bu nedenle Ramazan, Kurban ve Bayramların bireysel ve toplumsal yaşamda öne çıkan paylaşma, dayanışma, ortak değerlere sahip olduğunu fark etme, birlikte sevinme, aile ve toplum bağlarını güç-

[46] Yavuz, *Çocuk ve Din*; Çağrıcı, "İslam Ahlakı"; Hasan Bacanlı, *Gelişim ve Öğrenme* (Ankara: Nobel Yayınları, 2002); Münire Erden - Yasemin Akman, *Eğitim Psikolojisi* (Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2018); Hayati Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din* (İstanbul: DEM Yayınları, 2016); Meral Çileli, *Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi* (Ankara: V Yayınları, 1986); Jean Piaget - Barbel İnhelder, *Çocuk Psikolojisi*, çev. Orçun Türkay (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2020).

[47] Betül Aydın, *Çocuk ve Ergen Psikolojisi* (Ankara: Atlas Yayın Dağıtım, 2005); Nuray Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim* (Ankara: Gazi Kitabevi, 2005).

lendirme gibi farklı yönlerinin de çocuğa aktarılması gereklidir.

Ramazan, Kurban ve Bayram temalı metinlerde dikkat çeken temel noktalardan biri, bu özel zamanların çoğunlukla fakirlere ve muhtaçlara yardım boyutuyla öne çıkarılmasıdır. İncelenen metinlerde kurbanda fakirlere et verilir, ramazanda fakirlere sadaka ve zekât verilir şeklinde ifadelerle çeşitli açıklamalar, hikâyeler ve bilgilendirmelerin yoğun biçimde yer aldığı görülmüştür. Dergide, Ramazan, Kurban ve Bayram içeriklerinde fakirlik ve yoksulluk vurgusunun oldukça belirgin şekilde işlendiği tespit edilmiştir. Bu durum söz konusu zamanların çocuk tarafından yalnızca yoksullara yardım etmek amacıyla var olduğu şeklinde algılanmasına yol açabilecek bir sunum biçimini ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla söz konusu özel zamanların çocuklara yalnızca tek bir tema üzerinden değil, daha çeşitli, dengeli ve gelişimsel olarak zenginleştirilmiş anlatımlarla sunulması daha uygun görünmektedir.

Kohlberg'in ahlak eğitimi anlayışında da vurguladığı üzere, ahlaki gelişimin sağlıklı bir biçimde desteklenebilmesi için çocuğa yönelik dinî bilgi alanının ahlaki boyutu oluşturulurken, çocuğun gelişim düzeyi ve ihtiyaçları dikkate alınmalıdır. Bu doğrultuda, çocuğun yapması ve yapmaması gereken davranışlara ilişkin kuralların açık şekilde ortaya konması; temel ahlaki değerleri irdeleyen, toplumsal etkileşimi teşvik eden, mantıksal çözümleme ve akıl yürütmeyi güdüleyen; ahlaki davranışların değerini kavratmayı amaçlayan, iyi fiilleri özendiren ve kötü fiillerden uzaklaştıran bilgilerin oluşturulması gerekmektedir.[48] Bu bağlamda çocuk son çocukluk döneminde Geleneksel Düzeyin ilk aşamasında bulunduğundan, dergide çocuğun kendi değerlerini oluşturmasına imkân tanıyacak nitelikte dinî bilgilere yer verilmesi önemlidir. Bu gelişim aşamasının ilerleyen ikinci aşamasında ise çocuğun toplumsallaşmasına katkı sağlayacak, toplum düzenini ve sosyal uyumu destekleyen ahlak alanına dair dinî bilgiler üretilmesi gerekmektedir. Böylece hem bireysel değer oluşumu hem de toplumsal uyumun temelleri çocuk açısından daha sağlıklı bir biçimde desteklenmiş olacaktır.

Sonuç

Dergide söz konusu konuların ele alınış biçimi kısmen özgün olmakla birlikte, üretilen ve sunulan bilgilerin gelişimsel uygunluk açısından yeniden değerlendirilmesinde yarar bulunmaktadır. Çünkü doğrudan bilgi yüklemeye dayalı ve ısrarcı bir öğretim anlayışı, çocuğun dinî olguyu yalnızca teorik bir kavram olarak algılamasına yol açabilir.[49] Buna karşın, çocuğun iman, ibadet ve ahlak alanlarındaki davranışlarının anlam ve amacını kavrayabilmesi, dinî bilinç gelişiminin temel bir unsurudur.

Dergide ele alınan konuların gerçekliğinin çocukların yaş düzeyine kısmen uygun olduğu, güncel içeriklere de belirli ölçüde yer verildiği görülmektedir. Bu bağlamda çocuğa yönelik dinî bilginin oluşturulmasında çocukluk dönemine özgü

[48] Çileli, *Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi*; Erden - Akman, *Eğitim Psikolojisi*.
[49] Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 104.

gelişimsel özelliklerin dikkate alınması ve çocuğun dinî-ahlakî gelişim düzeyinin doğru biçimde belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Böyle bir yaklaşım, dinî bilginin çocuk tarafından sağlıklı biçimde anlamlandırılması ve içselleştirilmesini mümkün kılacaktır.

Dergide Ramazan Ayı, Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı temaları kapsamında ele alınan dinî bilgi/iman kategorisine ait kavram ve ifadeler incelendiğinde, bunların büyük ölçüde çocuğun bilişsel gelişim düzeyinin üzerinde soyut içerikler barındırdığı görülmektedir. Ramazan Ayı, Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı temaları kapsamında yer alan dinî bilgi/ibadet ve dinî bilgi/ahlak kategorilerindeki bazı kavramların, çocuklardan ziyade yetişkinlerin bilişsel ve kavramsal düzeyine hitap ettiği değerlendirilmektedir. Bununla birlikte aynı alanlarda yer alan bazı içeriklerin uygun bir pedagojik düzenleme ile çocukların gelişim düzeyine uyarlanabilir nitelikte olduğu ve çocuklara yönelik metinlerde kullanılabileceği sonucuna ulaşılmaktadır.

Dergide Ramazan Ayı, Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı ile ilgili ele alınan konuların çoğunlukla benzer içerikler etrafında şekillendiği görülmektedir. Namaz, oruç, sahur, ilk oruç, imsak, kurban ve paylaşmak gibi temaların hemen her metinde tekrarlandığı belirlenmiştir. Bu konuların her metinde aynı içerik ve biçimle sunulması yerine her birinin ayrı metinlerde derinlemesine ele alınması anlatım açısından daha uygun ve pedagojik açıdan daha etkili bir yaklaşım olabileceği düşünülmektedir.

Dergide 2005 yılı Ekim sayısından itibaren ayın konusu uygulamasına geçilmiş ve dergi bu konu içeriği doğrultusunda yapılandırılmıştır. Bu tarihten sonra Ramazan Ayı, Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı'na ilişkin içeriklerde sayısal bir artış gözlenmiştir. Aynı zamanda 2005 yılı itibariyle içeriklerde çeşitlenme ve metin sayısında artış olduğu da ifade edilebilir. 2007 yılına kadar her sayıda tarih konulu metinlerin nicelik olarak oldukça fazla yer aldığı görülmektedir. Ancak bu yıldan itibaren söz konusu metinlerin tamamen kaldırılmadığı fakat sayısal olarak azaldığı tespit edilmiştir. Derginin aylık tema belirlemesi nedeniyle bazı yıllarda araştırmada aranan konulara ilişkin içeriklere hiç rastlanamaması da söz konusu olmuştur. Ayrıca bazı tematik sapmaların da gerçekleştiği görülmektedir. Örneğin 2012 yılı Kurban ayına denk gelen sayıda engelliler, 2013 yılı Kurban denk gelen sayıda ise internetteki dolandırıcılık konusu ele alınmıştır. Bu durum derginin zaman zaman güncel toplumsal meselelere de yer verdiğini ve tematik çeşitliliği genişlettiğini göstermektedir.

Çocuğa yönelik din eğitimi faaliyetlerinde, çocuğun seviyesinin üzerinde yoğun dinî bilgi aktarmak yerine, iman-ibadet-ahlak alanlarına ilişkin hangi konuların hangi düzeyde öğretilmesi gerektiğinin belirlenmesi önem taşımaktadır. Bunun yanında dinî bilgilerin hangi yöntem ve yaklaşımlar aracılığıyla aktarılacağının dikkatle planlanması gerekmektedir. Bu nedenle din eğitimine ilişkin öğrenme sürecinin sadece son çocukluk dönemiyle sınırlı kalmaması, sonraki gelişim evrelerini de kapsayacak şekilde süreklilik ve bütünlük içinde ilerlemesi gerekmektedir. Böyle bir yaklaşım, çocuğun dinî bilgiyi yalnızca öğrenmekle kalmayıp, zaman içerisinde içselleştirmesine ve davranışa dönüştürmesine katkı sağlayacaktır.

Elde edilen bulgular çerçevesinde din eğitiminin etkili olabilmesinin; dinî bilginin muhatabın yaş, ilgi, ihtiyaç ve algılama düzeyine uygun şekilde yeniden yapılandırılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu durum çocuklara sunulan dinî bilginin pedagojik açıdan doğru konumlandırılmasının, gelişimsel açıdan uyarlanan bir içerik üretiminin ve bütüncül bir yaklaşımın gerekliliğine işaret etmektedir. Çocuklara yönelik dinî bilginin üretilmesi sürecinde, bilginin bütüncül bir yaklaşımla ele alınması büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda çocukların gelişimsel özellikleri ve öğrenme biçimlerindeki farklılıklar göz önünde bulundurulduğunda; çocuk edebiyatı, din, psikoloji, eğitim, yayıncılık ve iletişim gibi çeşitli alanların katkı sunduğu disiplinler arası bir yaklaşımın benimsenmesi gerekmektedir. Böyle bir yaklaşım hem dinî bilginin pedagojik açıdan uygun biçimde sunulmasını hem de çocuğun bilişsel, duygusal ve sosyal gelişimine bütüncül bir katkı sağlanmasını mümkün kılacaktır. Çocuğun zihinsel gelişim düzeyi ve duygu dünyasının, ilgili alanlarda üretilen bilgileri algılayabilecek yeterliliğe sahip olması dikkate alınmalıdır. Bu doğrultuda değerler eğitimi aracılığıyla somut ahlaki davranışların gerçek yaşam örnekleri üzerinden öğretilmesi ve kazandırılması önem taşımaktadır. Öğretim sürecinde bilinenden bilinmeyene, somuttan soyuta, basitten karmaşığa ve yakından uzağa ilkelerinin gözetilmesi, öğrenmenin gelişimsel açıdan daha sağlıklı bir biçimde gerçekleşmesine katkı sağlamaktadır.

Din eğitiminin alındığı mekânların -yüksek din öğretimi, Kur'an kursları ve imam hatip liseleri gibi kurumların- bireylerin ibadet konusundaki bilgi düzeylerini anlamlı biçimde etkilediği tespit edilmiştir.[50] Bu bulgu, din eğitiminin gerçekleştirildiği ortamların, bireylerin dinî bilgi düzeylerinin ve ibadete ilişkin anlayışlarının şekillenmesinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Özellikle çocukluk döneminde, kutsal zaman ve mekânların eğitim sürecine dahil edilmesi, dinî bilgilerin daha etkili biçimde aktarılmasına ve içselleştirilmesine katkı sunmaktadır. Bu açıdan çocuğun hem sosyo-kültürel hem de dinî açıdan sosyalleşmesini desteklemek, dinî kimlik ve kişilik gelişiminin duygusal, bilişsel ve davranışsal boyutlarda doğal bir öğrenme süreci içerisinde gerçekleşmesine zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla Ramazan Ayında ve Ramazan ile Kurban Bayramlarında çocukların bu zamanlara özgü mekânlarda bulunmaları, ibadetleri gözlemlemeleri, dinî törenlere katılmaları ve bu süreçlere tanıklık etmeleri; onların dinî duygu, düşünce, ilgi, merak ve kutsallık hissini deneyimlemeleri açısından büyük önem taşımaktadır. Bu tür yaşantılar, çocukların iman, ibadet ve ahlak alanlarına ilişkin dinî bilgilerini geliştirmelerine ve dinî kimlik oluşumlarını daha bütüncül biçimde sürdürmelerine anlamlı katkılar sağlamaktadır.

Din eğitimi faaliyetlerinin etkililiği ve niteliği, çocuğun karşılaştığı dinî bilginin sadece içerik açısından doğru olmasına değil, aynı zamanda bu bilginin annebaba, öğretmen ve yakın çevre tarafından tutarlı bir rol model eşliğinde ve uygun öğrenme ortamları içinde sunulmasına bağlıdır. Bu bağlamda dinî yayıncılık/dergi

[50] Bilal Yorulmaz vd., *Ailede İman, İbadet ve Değerler Eğitimi Araştırması* (İstanbul: Yekder Yayınları, 2022).

ürünlerinin, açıklayıcı ve bilgilendirici olmanın yanı sıra çocuğu teşvik eden, yaş ve gelişim düzeyine uygun bir dil ve anlatım biçimi benimsemesi önem taşımaktadır. Çocuğa sorumluluk bilinci kazandıran, olumlu dinî davranışları pekiştiren ve dolaylı anlatım yöntemleriyle öğrenmeyi destekleyen dinî içerikler, dinî bilginin içselleştirilmesini kolaylaştıracaktır. Böylece din eğitimi sürecinin pedagojik verimliliğini ve kalıcılığını artıracaktır.

Author Contribution / Yazar Katkısı: ***Research design / Çalışmanın tasarlanması:*** MES (%80), ZSZ (%20); ***Literature review / Literatür taraması:*** MES (%90), ZSZ (%10); ***Data collection / Veri toplama:*** MES (%90), ZSZ (%10); ***Data analysis / Veri analizi:*** MES (%90), ZSZ (%10); ***Writing the article / Makalenin yazımı:*** MES (%90), ZSZ (%10); ***Revision the article / Makale revizyonu:*** MES (%80), ZSZ (%20)

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The authors declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Artificial Intelligence Statement / Yapay Zeka Beyanı: In this study, an artificial intelligence tool was used solely to assist in editing the article text in terms of spelling and grammar. / Bu çalışmada, sadece makale metninin yazım ve dilbilgisi açısından düzenlenmesine yardımcı olmak amacıyla bir yapay zekâ aracı kullanılmıştır.

Kaynakça

Arabacı, Fazlı. "İslam'da Dini Bilginin Toplumsal Bağlamı". *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (2004), 1-16.

Armaner, Neda. *Din Psikolojisine Giriş*. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1980.

Aydın, Betül. *Çocuk ve Ergen Psikolojisi*. Ankara: Atlas Yayın Dağıtım, 2.Baskı., 2005.

Aydın, Kenan. *Türkiye'de Çocuk Dergiciliği: Diyanet Çocuk Dergisinin İçerik Analizi.* Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Aydın, Muhammet Şevki. *Din Eğitimi Bilimi.* Kayseri: Kimlik Yayınları, 3. Baskı., 2019.

Aydın, Muhammet Şevki. "Vaazlarda Doğru Dinî Bilginin Hayatîliği". *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu II (17-18 Aralık 2011)*. 314-321. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.

Aydın, Mustafa. *Bilgi Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap, 2.Baskı., 2010.

Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2. Baskı., 2006.

Bacanlı, Hasan. *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Nobel Yayınları, 5. Baskı., 2002.

Bakırcıoğlu, Rasim. *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2.Baskı., 2016.

Bardakoğlu, Ali. "Fıkıh". *İlmihal*. 1/141-180. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2000.

Başaran, İbrahim Ethem. *Eğitim Psikolojisi*. Ankara, 4.Baskı., 1974.

Bayraktar, Muhammet Mustafa. "Gençlik Döneminde Görülen Obsesif Kompulsif Belirtinin İnanç, İbadet ve Dini Bilgi Düzeyi Gibi Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi". *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 17/1 (2017), 151-175.

Bedir, Murteza. "Sünnet", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010).

Best, John W. - Kahn, James V. *Eğitimde Araştırma Yöntemleri*. thk. Onur Köksal. Konya: Eğitim Yayınları, 2017.

Bilhan, Saffet. *Eğitim Felsefesi Kavram Çözümlemesi I*. Ankara: AÜEBF Yay., 1991.

Binbaşıoğlu, Cavit. *Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Binbaşıoğlu Yayınevi, 1982.

Binbaşıoğlu, Cavit. *Ailede ve Okulda Eğitim Sorunları*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000.

Budak, Selçuk. *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2000.

Çağrıcı, Mustafa. "Ahlak". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 2. Cilt/1-9. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.

Çağrıcı, Mustafa. "İslam Ahlakı". *İlmihal*. 2/493-552. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2000.

Çelebi, İlyas. "Dinî Bilginin Oluşmasında Geleneğin Rolü ve İlmî/Konulu Tefsir Yaklaşımının Bazı Sorunları". *Din ve Gelenek: Tartışmalı İlmi Toplantı (22–24 Ekim 2010, Erzurum)*. 186-205. İstanbul, 2011.

Çileli, Meral. *Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi*. Ankara: V Yayınları, 1986.

Demiryürek, Gökçe. *Türkiye Çocuk, Diyanet Çocuk ve Ebe Sobe Çocuk Dergilerinin Yapısal Özellikler Bakımından Değerlendirilmesi.* Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Dere, Tuba. *Çocuk Dergilerinde Grafik Tasarım.* İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Dönmez, İbrahim Kafi. "İslam Dini". *İlmihal*. 1/15-65. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2000.

Erden, Münire - Akman, Yasemin. *Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Arkadaş Yayınevi, 24.Baskı., 2018.

Esen, Muammer. *Temel İnanç Esasları*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2006.

Hökelekli, Hayati. *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*. İstanbul: DEM Yayınları, 2.Baskı., 2016.

İpek, Fatih. "İslâm Eğitim Geleneğinde Bilginin Üretim, Paylaşım ve Dolaşım Kültürü Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 21/2 (2021), 749-775. https://doi.org/10.33420/marife.1009167

İpek, Fatih. *Yüksek Din Öğretiminde Bilgi Anlayışı ve Bilgi Becerileri*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2021.
Kara, İlyas. *Çocuk Dergilerine Sosyolojik Bir Yaklaşım (Diyanet Çocuk Dergisi Örneği).* Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
Karaca, Faruk. *Dini Gelişim Teorileri*. İstanbul: DEM Yayınları, 2007.
Karaca, Faruk. *Dini Gelişim Psikolojisi*. Tarbzon: Eser Ofset Matbaacılık, 2016.
Karagöz, İsmail - Altuntaş, Halil. *Oruç İlmihali*. Ankara: DİB Yayınları, 3.Baskı., 2013.
Kaya, Nihat. *Diyanet İşleri Başkanlığı Süreli Yayınlarında Çocuklara Din Öğretimi.* Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995.
Kazanç, Fetki Kerim. "İlahiyat Alanında Dinsel Bilgi Düzeyinin Niteliği: Üretme, Denetleme, Karşılaştırma ve Yükseltme Çabası". *Türkiye'de İlahiyat Fakültelerinin Konumu ve Dini Bilginin Niteliği*. ed. Mahmut Ay - Rabiye Çetin. 123-169. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2016.
Kılavuz, Ahmet Saim. "Akaid". *İlmihal*. 1/68-98. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2000.
Kıymaz, Mustafa Said. *Süreli Çocuk Yayınlarında Edebî Türler ve Bu Türlerin Türkçe Öğretimine Katkıları (2011-2012).* Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
Köylü, Mustafa - Oruç, Cemil. *Çocukluk Dönemi Din Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınları, 3.Baskı., 2022.
Mengüşoğlu, Takiyettin. *Felsefi Antropoloji*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1971.
Mengüşoğlu, Takiyettin. *İnsan Felsefesi*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2.Baskı., 2017.
Merriam, Sharan B. *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*. çev. Selahattin Turan. Ankara: Nobel Yayınları, 2015.
Montessori, Maria. *Çocuğun Keşfi*. çev. Okhan Gündüz. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2016.
Neuman, W.Laerence. *Toplumsal Araştıma Yöntemleri*. çev. Sedef Özge. 2 Cilt. Ankara: Yayınodası Yayınları, 9.Baskı., 2017.
Öğük, Emine. "İnanç-Ahlâk Bağı: İnançta Bireysel Tutarlılık Açısından Ahlâkın Önemi". *İnancın Ahlakı*. ed. Recep Önal vd. 135-157. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2024.
Öner, Necati. *Bilginin Serüveni*. Ankara: Divan Kitap, 3.Baskı., 2015.
Öner, Necati. *Felsefe Yolunda Düşünceler*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2.Baskı., 1999.
Piaget, Jean. *Çocuğun Gözüyle Dünya*. çev. İsmail Yerguz. Ankara: Dost Kitabevi, 6.Baskı., 2023.
Piaget, Jean - İnhelder, Barbel. *Çocuk Psikolojisi*. çev. Orçun Türkay. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 5.Baskı., 2020.
Sarı, Nurgül. *Diyanet Çocuk Dergisi Özelinde Türkiye'de Çocuklar İçin Siyer Çalışmaları (2000-2019).* Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
Sayın, Gülşen. "Din Eğitimi Öğretmenlerine Göre Dini Bilgi ile Davranış Değişikliği İlişkisi". *Artuklu Akademi* 8/2 (2021), 299-318.
Senemoğlu, Nuray. *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2005.
Sinanoğlu, Mustafa. "İbadet". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 19.Cilt/233-235. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.
Sinanoğlu, Mustafa. "İman". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 22.Cilt/212-214. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
Surûş, Abdulkerim. *Dini Bilginin Evrimi*. İstanbul: Pendik Belediyesi Kültür Yayınları, 1995.
Taylan, Necip. "Bilgi". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 6.Cilt/157-161. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
Topcu, Hümeyra. *Diyanet Çocuk Dergisinde Siyer Muhtevası (1979-2000 yılları arası).* Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
Tosun, Cemal - Sayın, Gülşen. "Din Eğitimi Öğretmenlerinin Bilgi ve Dini Bilgi Anlayışları".

Eskiyeni 45 (2021), 753-779. https://doi.org/10.37697/eskiyeni.942405

Türkiye'de Dini Hayat Araştırması. Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014.

Ünsal, Özlem. *Diyanet Çocuk Dergisindeki Edebi Metinlerin Somut Olmayan Kültürel Miras Ögeleri Açısından İncelenmesi.* Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Yaran, Cafer Sadık. "İslama Göre Ahlaki Davranış ve Kıstasları". *İslam Ahlakı: Temel Konular Güncel Yorumlar*. ed. M. Şevki Aydın - Ahmet Hadi Adanalı. 71-99. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.

Yavuz, Kerim. *Çocuk ve Din*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, 1994.

Yeşilyurt, Temel. "İnanç Önermelerinin Bilişselliği". *Dini Bilginin İmkanı*. ed. Temel Yeşilyurt. 127-147. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.

Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 8. Baskı., 2011.

Yıldız, Zafer. *Diyanet Çocuk Dergisi'nde Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi.* Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.

Yorulmaz, Bilal vd. *Ailede İman, İbadet ve Değerler Eğitimi Araştırması*. İstanbul: Yekder Yayınları, 2022.

EK 1: 1981-2020 Arasındaki İncelenen Yıllar

	OCAK	ŞUBAT	MART	NİSAN	MAYIS	HAZİRAN	TEMMUZ	AĞUSTOS	EYLÜL	EKİM	KASIM	ARALIK
1981							X	X		X		
1982						X	X		X			
1983						X	X		X			
1984						X			X			
1985					X	X		X				
1986					X	X		X				
1987				X	X			X				
1988				X	X		X					
1989				X	X		X					
1990			X	X			X					
1991			X	X		X						
1992			X	X		X						
1993		X	X			X						
1994		X	X		X							
1995		X	X		X							
1996	X	X		X								
1997	X	X		X								X (1998'İN)
1998	X			X								X (1999'UN)
1999	X		X									
2000			X								X	X
2001			X								X	X
2002		X									X	X
2003		X								X	X	
2004		X								X	X	
2005	X									X	X	
2006									X	X		
2007									X	X		X
2008									X			X
2009								X	X		X	
2010								X	X		X	
2011								X			X	
2012							X	X		X		
2013							X	X		X		
2014						X	X			X		
2015						X	X		X			

2016						X	X		X			
2017					X	X			X			
2018					X	X		X				
2019					X	X		X				
2020				X	X		X					